

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему: **«ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ
КЛАСІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧОГО ДОЗВІЛЛЯ
ШКОЛЯРІВ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи
8.0132-з
спеціальності 013 «Початкова освіта»
освітньо-професійної програми
«Початкова освіта»
К. О. Сидір

Керівник: професор кафедри дошкільної
та початкової освіти, д. пед. н.
_____ М. Д. Дяченко

Рецензент: професор кафедри дошкільної
та початкової освіти, д. пед. н.
_____ Л. О. Сущенко

Запоріжжя
2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра дошкільної та початкової освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 013 «Початкова освіта»
Освітньо-професійна програма «Початкова освіта»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____
« ____ » _____ 2023 року

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ**

Сидір Катерині Олександрівні

- 1. Тема роботи:** «Підготовка майбутніх учителів початкових класів до організації здоров'язберігаючого дозвілля школярів»
керівник роботи Дяченко Марія Дмитрівна, професор кафедри дошкільної та початкової освіти, д. пед. н.
затверджена наказом ЗНУ від «26» вересня 2023 р. № 1504-с
- 2. Строк подання студентом роботи:** 21 листопада 2023 р.
- 3. Вихідні дані до роботи:** матеріали педагогічної практики, курсових робіт
- 4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що належить розробити):** визначити й науково обґрунтувати феномен «готовність майбутніх учителів початкових класів до організації здоров'язберігаючого дозвілля молодших школярів», уточнити сутність і структуру понять «здоров'язберігаюче дозвілля молодших школярів», «здоров'язбереження», «дозвілля»; виявити критерії і показники, схарактеризувати рівні готовності майбутніх учителів початкових класів до організації здоров'язберігаючого дозвілля молодших школярів; визначити педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів початкових класів до організації здоров'язберігаючого дозвілля молодших школярів; розробити структурно-функціональну модель формування готовності майбутніх учителів початкових класів до організації здоров'язберігаючого дозвілля молодших школярів та експериментально перевірити її ефективність.

5. Перелік графічного матеріалу: таблиць – 8, рисунків – 1.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Консультант	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Дяченко М. Д.	03.02.23 р.	03.02.23 р.
Розділ 1	Дяченко М. Д.	17.03.23 р.	17.03.23 р.
Розділ 2	Дяченко М. Д.	14.05.23 р.	14.05.23 р.
Розділ 3	Дяченко М. Д.	01.09.23 р.	01.09.23 р.
Висновки	Дяченко М. Д.	23.10.23 р.	23.10.23 р.

7. Дата видачі завдання: 06.02.23 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	січень-лютий	виконано
2	Написання вступу	квітень	виконано
3	Написання першого розділу	травень-червень	виконано
4	Написання другого розділу	серпень	виконано
5	Написання третього розділу	вересень	виконано
6	Написання висновків	жовтень	виконано
7	Оформлення роботи, рецензування	листопад	виконано
8	Захист	грудень	виконано

Студент _____ К. О. Сидір
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ М. Д. Дяченко
(підпис) (прізвище та ініціали)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Ю. Є. Зубцова
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 99 с., 8 таблиць, 1 рисунок, 71 джерело.

Мета дослідження: розробити, теоретично обґрунтувати й апробувати структурно-функціональну модель формування готовності майбутніх учителів початкових класів до організації здоров'язберігаючого дозвілля молодших школярів та педагогічні умови її впровадження.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх учителів початкових класів.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів початкових класів до організації здоров'язберігаючого дозвілля молодших школярів.

Методи дослідження: теоретичні (системний аналіз та узагальнення філософської, соціологічної, психологічної, педагогічної наукової літератури, навчально-методичної та інструктивно-нормативної документації для визначення й обґрунтування феномена «готовність майбутніх учителів початкових класів до організації здоров'язберігаючого дозвілля молодших школярів», розкриття його компонентно-структурного складу, уточнення сутності й структури поняття «здоров'язберігаюче дозвілля молодших школярів», систематизації досвіду організації здоров'язбереження дітей і молоді); емпіричні (педагогічне спостереження, аналіз результатів діяльності студентів, бесіди, анкетування, метод експертних оцінок та самооцінок, контрольне тестування для виявлення рівня сформованості компонентів готовності майбутніх учителів початкових класів до організації здоров'язберігаючого дозвілля молодших школярів; педагогічний експеримент, що передбачав формування готовності майбутніх фахівців до організації здоров'язберігаючого дозвілля молодших школярів шляхом активного включення майбутніх учителів початкових класів в експериментальну структурно-функціональну модель педагогічних заходів)).

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що автором науково обґрунтовано педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів початкових класів до організації здоров'язберігаючого дозвілля молодших школярів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні структурно-функціональної моделі формування готовності майбутніх учителів початкових класів до організації здоров'язберігаючого дозвілля молодших школярів та її експериментальної перевірки.

Галузь використання: заклади вищої освіти.

МАЙБУТНІ УЧИТЕЛІ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ, ПІДГОТОВКА,
ОРГАНІЗАЦІЯ, ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧЕ ДОЗВІЛЛЯ, МОЛОДШІ
ШКОЛЯРІ

SUMMARY

Sydir K. O. Preparation of Future Primary School Teachers for the Organization of Health-saving Leisure of Students

The qualifying work consists of an introduction, three chapters, conclusions, a list of references (71 items). The volume of the qualifying paper is 99 pages (with 78 pages of the main text). The work contains 8 tables and 1 figure.

The purpose of the study is to develop, theoretically substantiate and test structural and functional model of formation of readiness of future primary school teachers for the organization of health-saving leisure of students and pedagogical conditions for its implementation.

According to the purpose the following tasks are defined:

1. Determine and theoretically substantiate the phenomenon «readiness of future primary school teachers for the organization of health-saving leisure of primary school students», clarify the essence and structure of concepts «health-saving leisure of younger schoolchildren», «health-saving» and «leisure».
2. Identify criteria and indicators, characterize levels of readiness of future primary school teachers for the organization of health-saving leisure of primary school students.
3. Determine the pedagogical conditions for the formation of readiness of future primary school teachers for the organization of health-saving leisure of primary school students.
4. Develop the structural and functional model of formation of readiness of future primary school teachers for the organization of health-saving leisure of primary school students and experimentally check its effectiveness.

The object of the study is professional training of future primary school teachers.

The subject of the study is the pedagogical conditions of formation of readiness of future primary school teachers for the organization of health-saving leisure of primary school students.

The first chapter «Organization of health-saving leisure of primary school students as a pedagogical problem» analyzes scientific and theoretical approaches of the study of the problem of the organization of health-saving leisure, reveals psychological and pedagogical essence of the phenomenon «health-saving leisure of primary school students»; carries out component and structural analysis of health-saving leisure of primary school students.

The second chapter «Theoretical basis for providing readiness of future primary school teachers for the organization of health-saving leisure of primary school students» characterizes the essence of readiness of future primary school teachers for the organization of health-saving leisure of primary school students; carries out the diagnostics of the state of the studied phenomenon.

The third chapter «Experimental check of the model of preparation of future primary school teachers for the organization of health-saving leisure of primary school students» describes the structural and functional model of the studied phenomenon; presents the realizations of the experimental model and gives the results of experimental preparation of future primary school teachers for the organization of health-saving leisure of primary school students work.

Key words: future primary school teachers, preparation, organization, health-saving leisure, primary school students.

ЗМІСТ

Вступ.....	9
Розділ 1 Організація здоров'язберігаючого дозвілля молодших школярів як педагогічна проблема.....	12
1.1. Науково-теоретичні підходи дослідження проблеми організації здоров'язберігаючого дозвілля.....	12
1.2. Психолого-педагогічна сутність феномена «здоров'язберігаюче дозвілля молодших школярів».....	22
1.3. Компонентно-структурний аналіз здоров'язберігаючого дозвілля молодших школярів	30
Розділ 2 Теоретичні засади забезпечення готовності майбутніх учителів початкових класів до організації здоров'язберігаючого дозвілля молодших школярів	38
2.1. Сутність готовності майбутніх учителів початкових класів до організації здоров'язберігаючого дозвілля молодших школярів.....	38
2.2. Аналіз критеріїв, показників, характеристика рівнів готовності майбутніх учителів початкових класів до організації здоров'язберігаючого дозвілля школярів.....	45
2.3. Діагностика стану готовності майбутніх учителів початкових класів до організації здоров'язберігаючого дозвілля молодших школярів.....	52
Розділ 3 Експериментальна перевірка моделі підготовки майбутніх учителів початкових класів до організації здоров'язберігаючого дозвілля молодших школярів.....	58
3.1. Загальна характеристика структурно-функціональної моделі формування готовності майбутніх учителів початкових класів до організації здоров'язберігаючого дозвілля молодших школярів.....	58
3.2. Аналіз дидактичної потужності методів експериментальної моделі у ході реалізації педагогічних умов.....	63
3.3. Результати дослідно-експериментальної роботи.....	81
Висновки.....	88
Список використаних джерел.....	92

ВСТУП

Актуальність дослідження зумовлюється необхідністю професійної підготовки вчителів початкових класів, здатних до забезпечення інноваційної спрямованості національної освіти, створенням умов багатостороннього духовного, культурного, фізичного, розумового розвитку дітей і молоді, виховання у них прагнення до самоствердження та самореалізації упродовж життя, про що наголошується у Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті.

Виховання у молоді цінностей здорового способу життя є одним із пріоритетних напрямів розвитку національної освіти. Сьогодні неабиякої значущості набуває проблема збереження дітей від наркоманії, алкоголізму, девіантної поведінки, саме тому забезпечення здоров'язберігаючого дозвілля школярів є особливо важливим. У педагогічній науці склалися певні напрями дослідження окресленої проблеми: філософські та методологічні засади оптимізації виховання школярів, зокрема й організації здоров'язберігаючого дозвілля (І. Бех, Н. Бібік, Н. Денисенко, І. Зязюн, В. Кремень, С. Максименко, О. Савченко, О. Сухомлинська, В. Сухомлинський, Т. Титаренко та ін.); питання професійної підготовки педагогічних кадрів (Є. Барбіна, Г. Васянович, В. Гриньова, Н. Кічук, З. Курлянд, С. Литвиненко, В. Радул, С. Сисоєва, Л. Сущенко, Л. Хомич, О. Цокур та ін.); науково-теоретичні аспекти забезпечення здоров'язбереження дітей і молоді (С. Болтівець, Г. Власюк, Н. Коцур, С. Омельченко); сутність, структура та функції дозвіллевой діяльності (І. Бойчев, О. Молчан, І. Петрова, Ю. Стрельцов, Б. Титов, Г. Усачова, Н. Яременко та ін.).

Втім, проблема підготовки майбутніх учителів початкових класів до забезпечення ефективного здоров'язбереження дітей, зокрема засобами дозвіллевой діяльності, залишається поки що не розкритою.

Все це й зумовило вибір теми кваліфікаційної роботи *«Підготовка майбутніх учителів початкових класів до організації здоров'язберігаючого дозвілля школярів»*.

Мета дослідження – розробити, теоретично обґрунтувати й апробувати структурно-функціональну модель формування готовності майбутніх учителів початкових класів до організації здоров'язберігаючого дозвілля молодших школярів та педагогічні умови її впровадження.

Завдання дослідження:

1. Визначити й науково обґрунтувати феномен «готовність майбутніх учителів початкових класів до організації здоров'язберігаючого дозвілля молодших школярів», уточнити сутність і структуру понять «здоров'язберігаюче дозвілля молодших школярів», «здоров'язбереження», «дозвілля».

2. Виявити критерії і показники, схарактеризувати рівні готовності майбутніх учителів початкових класів до організації здоров'язберігаючого дозвілля молодших школярів.

3. Визначити педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів початкових класів до організації здоров'язберігаючого дозвілля молодших школярів.

4. Розробити структурно-функціональну модель формування готовності майбутніх учителів початкових класів до організації здоров'язберігаючого дозвілля молодших школярів та експериментально перевірити її ефективність.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх учителів початкових класів.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів початкових класів до організації здоров'язберігаючого дозвілля молодших школярів.

Методи дослідження: *теоретичні* (системний аналіз та узагальнення філософської, соціологічної, психологічної, педагогічної наукової літератури,

навчально-методичної та інструктивно-нормативної документації для визначення й обґрунтування феномена «готовність майбутніх учителів початкових класів до організації здоров'язберігаючого дозвілля молодших школярів», розкриття його компонентно-структурного складу, уточнення сутності й структури поняття «здоров'язберігаюче дозвілля молодших школярів», систематизації досвіду організації здоров'язбереження дітей і молоді); *емпіричні* (педагогічне спостереження, аналіз результатів діяльності студентів, бесіди, анкетування, метод експертних оцінок та самооцінок, контрольне тестування для виявлення рівня сформованості компонентів готовності майбутніх учителів початкових класів до організації здоров'язберігаючого дозвілля молодших школярів; педагогічний експеримент, що передбачав формування готовності майбутніх фахівців до організації здоров'язберігаючого дозвілля молодших школярів шляхом активного включення майбутніх учителів початкових класів в експериментальну структурно-функціональну модель педагогічних заходів)).

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що автором науково обґрунтовано педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів початкових класів до організації здоров'язберігаючого дозвілля молодших школярів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні структурно-функціональної моделі формування готовності майбутніх учителів початкових класів до організації здоров'язберігаючого дозвілля молодших школярів та її експериментальної перевірки.

Галузь використання: заклади вищої та загальної середньої освіти.

РОЗДІЛ 1

ОРГАНІЗАЦІЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧОГО ДОЗВІЛЛЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

1.1. Науково-теоретичні підходи дослідження проблеми організації здоров'язберігаючого дозвілля

Дослідження наукових джерел [4; 7; 15; 20; 21; 23; 58-62; 68] свідчить про існування різних наукових напрямів вивчення проблеми організації здоров'язберігаючого дозвілля школярів. Ці напрями можуть бути класифіковані за сферою висвітлення окресленої проблеми та тактичними цілями реалізації державних програм із здоров'язбереження нації. Серед цих напрямів пріоритетними є *нормативно-правовий, соціально-медичний, педагогічний.*

У контексті *нормативно-правового* напрямку розглядається законодавча база охорони дитинства, права дітей, права та обов'язки батьків, завдання закладів освіти тощо. Найважливішим орієнтиром організації здоров'язберігаючого дозвілля школярів є положення про охорону дитинства. Як підкреслено в Законі України, охорона дитинства є системою державних та суспільних засобів, спрямованих на забезпечення повноцінного життя, всебічного виховання, розвитку дитини та захисту її прав. Наголошується, що завданням законодавства про охорону дитинства є розширення соціально-правових гарантій дітей, забезпечення фізичного, інтелектуального, культурного розвитку молодого покоління, створення соціально-економічних і правових інститутів з метою захисту прав і законних інтересів дитини в Україні. Завдання оптимізації здоров'язберігаючого дозвілля школярів витікає з необхідності реалізації таких зазначених у Законі цілей, як створення умов для охорони здоров'я, навчання, виховання, фізичного, психічного, соціального, духовного й інтелектуального розвитку

дітей, їх соціально-психологічної адаптації. Особливо слід підкреслити, що в Законі України «Про охорону дитинства» висуваються й принципи виховання дитини, а саме: необхідність забезпечувати зростання дитини в атмосфері миру, гідності, взаємоповаги, свободи, рівності [46].

У статті 6 «Право на життя й охорону здоров'я» зазначено, що держава гарантує дитині право на охорону здоров'я, сприяє створенню безпечних умов для життя й здорового розвитку дитини, раціонального харчування, формування навичок здорового способу життя. Окреслені цілі державної політики мають реалізовуватись у конкретних технологіях організації здоров'язберігаючого дозвілля школярів.

У дослідженнях, котрі можуть бути віднесені до *соціально-медичного напрямку*, передбачається визначення соціальних умов підвищення якості здоров'язбереження членів суспільства. Ця проблема розглядалася, наприклад, ще в Давньому Єгипті, де принципом здоров'язбереження була нероздільність психічного, духовного і тілесного як чинника не лише міцного здоров'я, але й довголіття. У цьому зв'язку й роль медицини була значно ширшою; вона розглядалася як релігія, філософія, духовна дисципліна, котра виховує особистість існувати в гармонії з життям. Дотриманню гігієнічних правил приділялася неабияка увага: релігійні закони висували суворі вимоги щодо помірності в їжі, чистоти тіла, охайності одягу й помешкання. Саме у зв'язку з цим, греки вважали, що єгиптяни заснували «попереджувальну» (профілактичну) медицину. Наприклад, Геродот писав про мешканців Давнього Єгипту V століття до нашої ери, що вони п'ють тільки з мідних судин, які чистять щодня; плаття носять полотняне, завжди свіжовимите, і це складає для них предмет великої турботи; обрізають волосся і носять парики, вважаючи за краще бути охайними, ніж красивими.

Здоров'язбереження як соціальна проблема мало велике значення й у Давній Греції. Так, Гіппократ у трактаті «Про здоровий спосіб життя» розглядав здоров'я як стан повної гармонії, оскільки організм – це єдина, цілісна, гармонійна система, що здатна до самореалізації. Здоров'я вивчалось

не лише через природу людини, але також через її спосіб життя, діяльність та мислення. Гіппократ наголошував на тому, що якою є діяльність людини, такою є вона сама та її природа. Важливим був духовний, моральний, етичний розвиток молоді, оскільки, на думку давньогрецьких філософів, саме від нього й залежить здоров'я людини й народу. Виховання фізичної досконалості, періодичність занять вправами, підготовка до спортивних змагань були одними з провідних завдань. Будувалися гімнасії та палестри задля тренування молоді, організовувалися ігри, змагання, п'ятибір'я тощо. Піфагор заснував школу, головною метою якої був гармонійний розвиток усіх сфер особистості дитини. З цього приводу філософ наголошував на тому, що людина має бути в гармонії з космічним порядком, вона повинна дотримуватися міри в думках, почуттях та діях, формувати цінності, виявляти стриманість, повагу до вчених минулого. Демокрит уявляв здоров'я як благий стан Духу – коли душа перебуває в спокої та рівновазі. Саме досягнення гармонії в людині – духовної і тілесної, соціальної й біологічної – є запорукою здоров'я. Душевна рівновага, грація, краса тіла, доброчесність, відвага, – це є компоненти здорового стилю життя в античні часи. У Давній Спарті фізичне виховання, формування стійкості, витривалості, мужності були найважливішими видами підготовки майбутнього громадянина-воїна. Так, Плутарх у «Мораліях» відзначає: «спартанці вважали, що мізерна їжа робить юнаків більш здоровими, вони не будуть схильні до повноти, а стануть високими на зріст і навіть гарними. Вони вважали, що суха будова тіла забезпечує гнучкість всіх членів, а тучність і повнота цьому заважають» [14].

У Давньому Римі фізичне загартування молоді набуло неабиякого значення у зв'язку із створенням професійної армії та завойовницькою політикою протягом усього часу існування цієї держави. Наприклад, Цицерон вважав, що їжа й догляд за тілом мають бути спрямованими на збереження саме здоров'я і сил, а не на насолоду. Про згубність негативних рис характеру, шкідливих звичок, непомірності, жадібності висловлювався

Сенека, який наголошував, що вміння продовжити життя полягає в умінні не скорочувати його. В епоху Античності здоров'я набуло соціально-медичної значущості, воно було умовою, критерієм та показником морального, естетичного, етичного, інтелектуального розвитку окремого індивіду й нації в цілому.

Про необхідність досягнення душевної рівноваги йшлося й в епоху Відродження. Так, Леонардо да Вінчі стверджував, що узгодження стихій підтримує людину, а неузгодження – руйнує і губить.

В епоху Середньовіччя пріоритетним було фізичне загартування воїна-лицаря, здатного до бойових дій, виснажливих походів, захисту земель. Виховання сміливості, дисциплінованості, суворості характеру, стійкості, поряд із формуванням християнських цінностей, вважалося необхідним у забезпеченні здоров'я й морально-фізичного розвитку молодого покоління. Отже, узгодженість, рівновага, гармонія, фізичний розвиток, духовне зростання, підготовка до життєвих випробувань полягають в основі забезпечення здоров'язбереження дітей і молоді в Античності, Середньовіччі, Відродженні.

Вивчення історичних аспектів соціально-медичного напряму дослідження проблеми здоров'язбереження дітей і молоді в історії національної педагогічної традиції дозволяє науковцям дійти висновку, що в Україні існували такі підходи щодо її розв'язання, як військово-фізичне та оздоровчо-рекреаційне виховання. У смисловому полі першого підходу – військово-фізичному вихованні – передбачалася підготовка молодого покоління до військової справи, його завданнями були розвиток волі, швидкості, сили, спритності, умінь їздити верхи, стріляти з лука, боротися. Цей вид виховання був провідним у кочових племен: кімерійців, скіфів, сарматів. Стародавні слов'яни відзначалися високим фізичним розвитком, про що згадується візантійськими, арабськими, західноєвропейськими істориками Ібн-Дастом, Ібн-Фадландом, Йорданом, Маврикієм, Прокопієм. У творах цих істориків знаходимо опис образу анта – сміливого, мужнього,

стійкого воїна, котрий «іде в бій без панцира і навіть з оголеним торсом, лише зі списом та щитом» [14]. Військово-фізичне виховання у стародавніх слов'ян передбачало формування відданості, витривалості, швидкості, сили духу й сили тіла, загартованості. Як наголошують науковці (М. Грушевський, Б. Рибаків), весь життєвий устрій слов'ян був перейнятий фізичними вправами, іграми, часто організовувалися кінні змагання, перегони, лови, боротьба, двобої з ведмедем та биком тощо. І. Крип'якевич, описуючи виховання воїнів в епоху Київської Русі, наголошує: «молодий воївник мусив пізнати всякі роди зброї, різні способи боротьби та лицарських вправ, мусив навчатися кидати коп'ям, стріляти з лука, володіти мечем і шаблею, рубати топором, їздити верхи конем, ходити на лови, веслувати, боротися рукопаш. Це були тодішні спорти і підготовка до війни» [14]. Мали місце і лицарські турніри – «руські ігрища». Великого значення у здоров'язбереженні праукраїнців набуло виховання ідеалу богатиря – людини, яка відзначалася фізичною силою і моральною чистотою.

Традиції Київської Русі зберігалися й в епоху українського козацтва. Описуючи процес створення козацтва, В. Гудзь наголошує на сміливості, відчайдушності, відвазі козаків: «найсміливіші селяни втікали від кріпацтва або вирушали в степ «на уходи» – полювання, рибальство, бортництво. Уходники, загартовуючись у сутичках з мусульманами і католиками, перетворилися у постійних оборонців краю» [14, с. 124]. У Запорізькій Січі у молоді, окрім всебічного фізичного розвитку, виховувалися високий патріотизм, відданість козацьким традиціям, людська гідність, волелюбність. У зв'язку з постійною відсутністю чоловіка-козака змінилася соціальна роль жінки: спостерігалось формування «незалежного характеру, високого авторитету української жінки в сім'ї і суспільстві. Іноземці дивувалися їх високій освіченості, рівноправності з чоловіками і звичаю першими свататися до парубків» [14].

Як зазначає А. Цьось, у контексті другого підходу – оздоровчо-рекреаційному вихованні – пріоритетною була організація таких видів

фізичних вправ, що готували людей для полювання, рибальства, мисливства, роботи на землі, збору врожаю тощо. Як в епоху трипільської культури, так і в прадавніх слов'ян, а також у час Київської Русі, українського Відродження та Просвітництва, з метою активізації здоров'язберігаючого дозвілля широко застосовувалися народні ігри, фізичні вправи, танці, змагання, що склали основу обрядовості.

В історії педагогічної думки неодноразово наголошувалося на тому, що здоров'я людини залежить від її внутрішньої культури, моральної чистоти й поведінки, що відповідає соціальним нормам. Так, в «Уставі Львівської братської школи 1586 року» наголошувалося на тому, що учні повинні «доброчесність і сором мати, висловлювати Богу і його святим честь і острах, родичам і дидаскалам слухняність, всім покору й повагу, собі самому чистоту й цнотливість» [14]. У творі «Про виховання чад» йдеться, що необхідно «вчить їх... ходінню спокійному, голосу стриманому, мовленню благочинному, їжі й питтю помірному, при дорослих – мовчанню, при мудрих – слухняності, при заможних – покорі, до рівних і молодших любові нелицемірної» [14].

Дитячі ігри як засіб виховання духовності, культури спілкування й зміцнення здоров'я школярів досліджувалися в наукових працях Є. Покровського, який закликав педагогів і батьків організувати посильні для дітей ігри, котрі спонукають до руху й сприяють розвитку фізичних і духовних сил. Саме таке дозвілля здоров'язберігаючого характеру, з позиції вченого, є підготовкою до практичного ділового життя людини.

Проблеми гармонізації розумового й фізичного розвитку особистості дитини досліджувалися П. Лесгафтом. Науковець, аналізуючи положення Ж.-Ж. Руссо про необхідність чергування тілесних і мисленневих вправ, наполягав на тому, що ефективність навчання забезпечується рівновагою розумових і фізичних занять, що сприяє бадьорості, активізує сприйняття, увагу й пам'ять.

Крізь призму зміцнення психічного здоров'я Є. Водовозовою вивчається проблема врівноваженого фізичного й морального виховання особистості дитини. Дослідниця підкреслювала, що, якщо звертати увагу лише на фізичний розвиток і при цьому не формувати моральні принципи, любов до праці, прагнення до соціально корисної діяльності, виникає загроза підштовхнути молоду людину на безладне, аморальне життя. Лише моральне, інтелектуальне й фізичне виховання в їх взаємозв'язку здатні забезпечити розвиток особистості, котра перемагає свої пристрасті заради любові до ближнього, має розвинене почуття гідності, є здоровою в психічному, фізичному й соціальному сенсі.

Окреслені наукові позиції є актуальними й сьогодні. Так, Н. Богуцька, С. Толмачова, В. Хільчевська, О. Шахова наголошують на необхідності врахування взаємозв'язку фізичного розвитку школярів та їхніх когнітивних функцій задля забезпечення раціонального режиму навчально-пізнавальної діяльності та відпочинку, котрий сприяє збереженню здоров'я дітей.

Досліджуючи проблеми здоров'язбереження здорової дитини, О. Лук'янова підкреслює, що здоров'я дитини може бути охарактеризоване як стан життєдіяльності, котре відбиває гармонійну єдність фізичних та інтелектуальних сил, а також компенсаторні можливості дитячого організму. Важливими соціальними передумовами забезпечення здоров'язбереження є наявність повної сім'ї, в якій виховується дитина, високої санітарної культури батьків, культури харчування, проведення заходів з профілактики травматизму й захворювань. О. Лук'янова закликає сім'ю, заклади освіти, суспільство забезпечувати міцний потенціал здоров'я школярів з широкими адаптаційними можливостями.

Отже, в дослідженнях, котрі можуть бути віднесені до соціально-медичного напрямку, в якості пріоритетної вимоги поліпшення стану здоров'я нації висувається здоров'язбереження дітей, котре розглядається як соціальний феномен, провідною умовою формування якого є контроль за рівновагою та взаємодоповненням тілесного, розумового, психо-емоційного

розвитку дитини, формування культури здорового способу життя у кожного індивіда, сім'ї, суспільства. Здоров'язберігаюче дозвілля школярів може бути ефективним лише за обставин використання різноманітної за характером ігрової або трудової соціально корисної діяльності, що прицільно впливає на формування їхніх моральних якостей, інтелекту, фізичних сил.

Педагогічний напрям концентрує дослідження, які відбивають методологічні та суто професійні аспекти проблеми організації здоров'язберігаючого дозвілля, що й зумовило необхідність класифікації наукових робіт за такими аспектами, як теоретико-методологічний та професійно-педагогічний.

Аналізуючи методологічні засади вивчення цієї проблеми, слід зупинитися на пріоритетному орієнтирі гуманістичної педагогіки, а саме забезпечення гармонійного розвитку всіх сфер особистості дитини з урахуванням її потенціалу, здібностей, накопиченого досвіду діяльності й спілкування. Звертаючись до витоків гуманістичної педагогіки, а саме до положень «філософії серця» Г. Сковороди, слід підкреслити значущість такого методологічного положення, як «сродна праця», що приносить людині щастя, забезпечує її життєвий успіх, сприяє моральній та фізичній довершеності.

Л. Софронова підкреслює, що в концепції видатного філософа саме прагнення до духовно-моральної величі визначає життєвий шлях людини. Положення «філософії серця» спонукають особистість проаналізувати свій духовний світ, виявити відповідність рівня свого морального розвитку сквородинському ідеалові «мудрості серця». Фізичне здоров'я багато в чому залежить від виявлення дитиною та молодою людиною «добррозичливості, незлобності, схильності, нелицемір'я, добронадійності, задоволення, бадьорості» [54]. Ці якості є, за словами Г. Сковороди, плодами чистосердечності, «вона є спокійне в душі дихання і віяння Святого Духа» [54]. Як наголошує Г. Сковорода, «хто таку душу має, мир на ньому, і милість, і веселість вічна над головою такого істинного християнина».

Сьогодні, коли в українському суспільстві панує світоглядний розпад, надзвичайно значимими залишаються застереження великого філософа від пристрастей, де «найголовніша з усіх – заздрість, мати інших пристрастей та беззаконь». Заздрість породжує «ненависть, злопам'ятність,... улещання, нудьгу, смуток» [54]. Саме тому в аспекті оптимізації здоров'язбереження суспільства є важливим посилити духовно-моральне виховання молодого покоління на засадах «етики серця» Г. Сковороди.

Розробляючи концепцію гуманістичної освіти, І. Зязюн підкреслює, що настала потреба у вихованні нового типу особистості – гуманістичного, – здатної не лише до споживання культурних цінностей, але й примноження їх. Втім, виховати таку особистість є можливим лише за умов, якщо розглядати людину як ціль суспільного розвитку, а не його засіб. Науковець наголошує на необхідності пристосування цілей, змісту та методів навчання й виховання до своєрідності розвитку дитини, на «визнанні самоцінності людини з врахуванням суспільного характеру її буття, що вимагає певних ціннісних установок і норм поведінки...». Метою освітнього процесу має стати виховання «розумної особистості, що стає духом та джерелом істини і блага як необхідних складників щастя і добродетності» [22]. На етапі переходу до інформаційно-когнітивної цивілізації життя кожної людини має бути спрямованим на еволюцію людства, а існування людства (через систему освіти) – на еволюцію особистості кожної людини. Тільки за цих обставин є можливим подолати ту екзистенційну кризу, в якій опинилося суспільство сьогодні, орієнтувати дітей і молодь на цінності творчої невичерпності й повноти життя, можливості духовного самовдосконалення, розвитку власної культури, безкінечної індивідуальної самореалізації в ньому на благо інших людей.

Принципово важливим методологічним підґрунтям забезпечення ефективного здоров'язбереження дітей є положення І. Беґа про те, що «здоров'я виступає основною життєвою цінністю людини» [5, с. 216]. Науковець наголошує на тому факті, що сьогодні здоров'я сприймається не

лише у смислі свободи від хвороби, але як засіб реалізації своїх можливостей: «здоров'я при цьому виступає не просто як щось безмірне, а як те, що співвідноситься із здібностями людини» [5, с. 216]. Підготовка студентів до організації збереження здоров'я школярів має передбачати виховання у майбутніх учителів початкових класів індивідуального ідеалу здоров'я, прагнень до самореалізації на своєму «психологічному оптимумі» [5, с. 222], відповідальності за ефективність формування у дітей здорового способу життя.

На особливій важливості підготовки педагогів до забезпечення здоров'язберігаючого дозвілля дітей наполягав В. Сухомлинський. Він підкреслював необхідність організації вчителем посильних для дитини фізичних навантажень (праці, екскурсій, прогулянок на свіжому повітрі). Видатний педагог стверджував: «Здоров'я вливається в дитячий організм життєтворчим джерелом тоді, коли після трудової напруги дитина відпочиває» [64, с. 66]. Здоров'я дитини, на думку В. Сухомлинського, залежить від багатьох факторів: вчителю слід запобігати надмірного розумового перевантаження школярів на уроці, оскільки воно може бути шкідливим навіть для здорових дітей; має бути забезпечена рухлива діяльність. Саме вона є передумовою фізичного закаливання школярів; оберігає дитину від захворювань правильний режим і повноцінне харчування; турбота про здоров'я дітей передбачає гармонійну повноту виявлення їх фізичних і духовних сил; педагогам доцільно досліджувати внутрішній світ кожної дитини, знати, що діється в душі малюків. Це дозволяє створити психологічно комфортну атмосферу в школі й в дитячому колективі.

Виходячи з окреслених вище положень, маємо змогу стверджувати, що в контексті всіх визначених нами напрямів – нормативно-правовому, соціально-медичному, педагогічному – наголошується на необхідності забезпечення здоров'язберігаючого дозвілля школярів, оптимальність якого залежить від результативності державної політики з розв'язання цієї

проблеми, ефективності діяльності та особистісних якостей педагогів і батьків, котрі мають бути носіями гуманістичних ідеалів, цінностей життя іншої людини, збереження її духовного й фізичного здоров'я, а також володіти культурою та технологіями здорового способу життя.

1.2. Психолого-педагогічна сутність феномена «здоров'язберігаюче дозвілля молодших школярів»

З метою висвітлення сутнісних характеристик феномена «здоров'язберігаюче дозвілля молодших школярів» розглянемо його структурні елементи, а саме «здоров'я», «здоров'язбереження», «дозвілля».

Одним із засновників теорії про активне дозвілля був І. Сеченов, котрий доводив, що найефективнішим відпочинком є не повний спокій стомлених м'язів, а відпочинок, пов'язаний з діяльністю інших, не стомлених м'язів. Активне дозвілля й відпочинок стимулюють рухову функцію організму, обмін речовин, нервову систему. Оптимізація дозвілля дозволяє зберегти працездатність особистості, її гармонійний розвиток, збереження її здоров'я.

Як відомо [19; 69; 71], під дозвіллям дітей розуміють вільний від занять час, що використовується для читання, занять мистецтвом та технікою, ігор, прогулянок, спорту, всіма видами корисної діяльності відповідно до інтересів школярів.

Аналіз наукового фонду (І. Бойчев, В. Дімов, Г. Євтеєва, Ю. Жданович, О. Молчан, Н. Кононенко, Г. Усачова, Н. Флегонтова, Н. Яременко) свідчить, що існує декілька позицій щодо психолого-педагогічної сутності феномена «дозвілля». Так, на думку В. Дімова, дозвілля має на меті активізацію рекреативної, культурно-просвітницької, розважальної діяльності, яка слугує саморозвитку й самовдосконаленню особистості.

В аспекті формування готовності вчителя до організації дозвіллево-ігрової діяльності школярів висвітлюється сутність поняття «дозвілля» Н. Яременко. Науковець наголошує на доцільності підтримки емоційного здоров'я, переборення особистих недоліків, формування характеру в ході дозвіллевої діяльності. Ми цілком згодні з позицією, відповідно до якої провідною функцією дозвілля є актуалізація всього найкращого потенціалу особистості. Втім, реалізувати цю функцію, як доводить Н. Яременко, є можливим шляхом спеціальної підготовки вчителів, у яких мають бути сформовані дослідницько-пошукові, діагностично-корекційні, проектно-конструкторські, креативні, організаторські комунікативні, аналітико-оцінні вміння. Окреслені вміння складають структуру мотиваційно-ціннісного, змістовно-цільового, процесуального, контрольного-регулювального, оцінно-результативного компонентів готовності педагога. Цілісність виявлення цих компонентів забезпечує ефективність дозвіллево-ігрової діяльності учнів [71].

На суб'єктно-особистісному характері розгортання культурно-дозвіллевої діяльності наголошував Ю. Стрельцов, який стверджує, що ритм і темп дозвілля цілком залежать від спрямованості й прагнень особистості. У дозвіллевих заняттях виявляється самостійність, весь спектр позитивних емоцій, бажання самовтілюватися у вільній аматорській діяльності. Видами культурно-дозвіллевої діяльності є навчально-пізнавальна, культурно-творча, ціннісно-орієнтована, пропагандистсько-організаторська. Ю. Стрельцов виокремлює два напрями функцій ціннісно-орієнтованої культурно-дозвіллевої діяльності: перший напрям – засвоєння певних цінностей, другий – вироблення власних поглядів, оцінок, позицій. Функціями культурно-творчої діяльності, що відбивається в мистецтві, технічній творчості, рукоділлі, виступають розвиток естетичного світогляду особистості. Значна роль у культурно-дозвіллевій діяльності відводиться Ю. Стрельцовим аматорському виконавству. Поряд з аматорським виконавством пріоритет у забезпеченні ефективності дозвіллевої діяльності належить й авторській

самодіяльності, яка має на меті створення нових художніх смислів. Естетична активність проявляється також і в художньо-критичній діяльності, у процесі якої особистість визначає ідейно-естетичне наповнення творів мистецтва. Системоутворювальним компонентом культурно-дозвіллевої діяльності, на думку Ю. Стрельцова, є дозвіллеве спілкування, оскільки воно дозволяє забезпечити результативну взаємодію людей з метою розвитку й саморозвитку. Науковець підкреслює, що дозвіллеве спілкування сприяє свідомому використанню особистістю спільної культурної діяльності для творчого самозростання й самовдосконалення.

Цілком слушною, на наш погляд, є позиція В. Бесєдіної, котра розглядає дозвілля як таку діяльність у вільний час (відпочинок, творчість, спілкування, самовиховання), що сприяє реалізації та розвитку культурних потреб особистості.

Цієї думки дотримується й Б. Титов, який вбачає особливість дозвілля у допомозі людині реалізувати все найкраще, що закладене в ній. Доречною є думка науковця про те, що дозвілля є основою формування та розвитку потреб, засобом підтримки емоційного здоров'я, виховання сили волі, попередження розумової відсталості, реабілітації розумово хворих. Дозвілля сприяє інтелектуальному й фізичному розвитку людини. Б. Титов окреслює діалектичний взаємозв'язок дозвіллевої діяльності й особистості: дозвілля не можна відокремлювати від особистості та від суспільства, в якому вона розвивається. Принципово важливим, на наш погляд, є визначення ролі організації дозвілля: науковець наголошує, що впровадження спеціально організованої, педагогічно доцільної та дидактично потужної дозвіллевої діяльності за своїм впливом на особистість перевищує роль вільного часу, не наповненого особистісним смислом для школярів. Науковець визначає сутність дозвілля як часу для відпочинку, самоактуалізації, включення в експеримент, розваги, отримання задоволення та відновлення. Системними характеристиками дозвіллевої діяльності, з позиції Б. Титова, є такі: єдність її фізіологічних, психологічних і соціальних аспектів; добровільність у виборі

роду занять та ступеня виявлення активності; нерегламентованість творчої діяльності; розвиток особистості; формування її ціннісних орієнтацій, позитивної «Я»-концепції, соціально значущих потреб, норм поведінки у суспільстві; активізація самовиховних процесів; сприяння самовираженню особистості через вільно обрані дії; формування потреби у свободі та незалежності; стимуляція творчої ініціативи; розкриття природних талантів; засвоєння корисних для життя вмінь і навичок; задоволення культурних потреб людини. Автор наголошує, що дозвіллева діяльність, для якої є притаманними означені вище характеристики, контрастує з повним відпочинком. Отже, дозвілля розглядається як активна, усвідомлювана, особистісно-контрольована діяльність, що сприяє актуалізації ресурсів людини в обраному нею темпі.

Окреслені положення відбиваються й у наукових працях М. Каплан, котрий звертає увагу на той факт, що дозвілля є набагато ширшим феноменом, ніж просто вільний час або діяльність, спрямована на відновлення сил. М. Каплан визначає дозвілля як центральний елемент культури, котрий пов'язаний з проблемами політики, праці, сім'ї.

Проблеми щодо визначення психолого-педагогічної сутності дозвілля широко дискутуються зарубіжними науковцями (Ж. Дюмазедьє, К. Еджингтон, М. Каплан, Д. Комптон, Р. Краус, Н. Міллер, Д. Робінсон, Р. Сю). Так, з позиції К. Еджингтона, Д. Комптона, досягти оптимального рівня задоволення очікувань індивіду від дозвілля є можливим за умов пропедевтичного збору інформації про потреби особистості.

Неабиякого значення для розуміння дихотомії «дозвілля» – «вільний час» має наукова позиція Н. Міллера, Д. Робінсон, які доводять, що вільний час може розглядатися як дозвілля лише за умов, коли людина використовує цей час задля власного духовного піднесення.

Класифікацію видів дозвіллевої діяльності представлено Р. Сю: фізична (заняття спортом, туризмом, фізичною культурою, зняття фізичних і розумових навантажень), практична (виготовлення виробів, садівництво,

руководля), соціальна (організація виховання, спілкування), культурна (ознайомлення з естетичними цінностями, творами мистецтва). Р. Сю пропонує комплекс функцій дозвіллевої діяльності, серед яких психологічна, соціальна, економічна.

Системний синтез представлених вище наукових позицій дозволяє нам висунути визначення цього поняття: дозвілля – це є такий вид діяльності, який надає можливість людині цілеспрямовано формувати й виявляти власну сутність, унікальність на благо особистісного й суспільного благополуччя; це є та грань життя, в якій людина сама собі приписує систему завдань для досягнення власного внутрішнього розквіту – духовно-морального, інтелектуального, емоційного, фізичного – та втілення своєї індивідуальності в продуктах діяльності. Саме дозвілля дозволяє незалежно від будь-кого планувати режим витрати свого часу. Ущільнення часу власного життя, насичення його максимально корисними для саморозвитку діями, самореалізація індивідуальної креативності в дозвіллі, – все це, поряд із самоактуалізацією у професійній, соціальній і приватній сферах, визначає життєву ефективність, успіх, оптимальність людського існування.

Іншою складовою феномена «здоров'язберігаюче дозвілля» є здоров'язбереження. Вивчення наукових джерел засвідчило, що здоров'я характеризується біологічним потенціалом, фізіологічними резервами життєдіяльності, нормальним психічним станом й соціальними можливостями реалізації людиною усіх її задатків [29; 60; 68]. За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я під сутністю цього поняття слід розуміти стан повного фізичного, душевного й соціального благополуччя, а не лише відсутність хвороб й фізичних дефектів. Згідно з означенням, науковці виокремлюють провідні принципи здорового образу життя, що полягає в основі здоров'язбереження людини. Серед цих принципів особливої значущості набувають такі, як: людина сама виступає творцем свого здорового образу життя в індивідуально та суспільно корисній духовній та фізичній діяльності; відмова від шкідливих звичок (алкоголю,

паління, наркотиків, токсичних речовин); забезпечення раціонального харчування й раціональної рухової активності; дотримання загальнолюдських моральних принципів, що регулюють всі сфери життєдіяльності людини.

Багатоаспектність цієї проблеми підкреслюється багатьма дослідниками (С. Гвоздій, Н. Денисенко, О. Лук'янова, О. Завгородня, О. Мельник, В. Нестеренко, Г. Резніченко, О. Савченко, О. Філіпп'єва та ін.).

З наукової позиції О. Савченко важливими чинниками, що визначають стан здоров'я школярів, є якість організації освітнього процесу, благополуччя дітей в сім'ї (духовне, фізичне, емоційне), сприятливе середовище, в якому розгортається їх життєдіяльність. Учена підкреслює, що забезпечити реалізацію окреслених чинників є можливим, якщо організувати навчальний процес та дозвілля школярів на засадах особистісно орієнтованої педагогіки.

На важливості формування у дітей і молоді цінностей здорового способу життя наголошує С. Максименко. Науковець окреслює систему цих цінностей: стабільне здоров'я, творча життєдіяльність, всебічний розвиток особистості, краса рухів, задовільний фізичний стан, соціальний авторитет, задоволення матеріальних потреб, продуктивний відпочинок, знання закономірностей функціонування організму, задоволеність життям, громадська активність. Аналіз окресленої позиції свідчить про необхідність виокремлення активного продуктивного відпочинку як цінності здорового способу життя. Саме ефективний відпочинок сприяє формуванню установок на здоровий спосіб життя та дозволяє його формувати на когнітивному, емоційно-мотиваційному та поведінковому рівнях.

Підвищення ефективності здоров'язбереження дитини пов'язане з проблемою формування культури здоров'я. Компонентно-функціональні характеристики цього феномена розкриваються О. Мельником: культура здоров'я, з позиції науковця, є сукупністю духовних цінностей, в якій найвищою виступає стан фізичного, психічного й духовного добробуту.

Дослідник доводить, що поняття «культура здоров'я» відбиває пріоритет власного здоров'я та здоров'я оточення, діяльність з формування, збереження, зміцнення всіх його видів (фізичного, психічного, соціального, духовного), сукупність світоглядних ідей на його сутність і самоцінність, ставлення суспільства до здоров'я громадян. О. Мельник правомірно виокремлює такі компоненти структури феномена «культура здоров'я»: сукупність знань про особливості власного здоров'я, система його цінностей та пріоритетів, принципи й правила побудови такого життя, що сприяє збереженню здоров'я, способи поведінки та діяльності, спрямовані на його зміцнення. Окреслені складові систематизовано науковцем у такі більш загальні компоненти, як мотиваційний (потреби, мотиви, цінності), змістовний (принципи, правила, відомості про особливості індивідуального й соціального здоров'я, а також знання щодо технологій його формування), операційний (способи збереження здоров'я).

Валеологічні аспекти культури здоров'я розглядаються у наукових працях Н. Коцур, яка наголошує на важливості виховання у школярів прагнень до самопізнання з наступним самовдосконаленням, формування валеологічного світогляду та вмінь мобілізації внутрішніх резервів організму. Актуальним, на нашу думку, є твердження науковця про те, що здоров'я доцільно розглядати сьогодні як психосоматичний феномен, пов'язаний із здатністю особистості виходити із конфліктних і психотравмуючих ситуацій. Н. Коцур підкреслює важливість упровадження персонально спрямованих програм оздоровлення учнів, побудова яких має здійснюватися на основі з'ясування таких ознак: відповідний віку школяра рівень функціонального стану основних систем його організму; гармонійність фізичного розвитку (показники маси, м'язової сили тощо); швидкість адаптації до нових умов; розумова та фізична працездатність; відсутність хвороб протягом певного часу.

Вивчення наукових праць дозволяє зробити висновок, що під *здоров'язбереженням* доцільно розуміти таку організацію життя людини, яка

передбачає гармонізоване використання й розвиток її духовно-моральних та фізичних сил, виховання прагнень до збереження індивідуального й соціального здоров'я, формування уявлень про шкідливість алкоголю, паління та наркотиків. Основи здоров'язбереження прищеплюються молодшим школярам як в освітній, так й у дозвіллевій діяльності.

Крізь призму підготовки майбутніх педагогів до валеологічного виховання учнів розглядає окреслену проблему й О. Філіпп'єва. Науковець наголошує, що є надзвичайно актуальним формувати валеологічну свідомість школярів, їх валеологічну діяльність та забезпечувати валеологізацію навчально-виховної роботи в школі в цілому.

З позиції висвітлення педагогічних умов організації здоров'язбереження дітей О. Мельник висуває низку завдань, серед яких: філософсько-світоглядна підготовка школярів до здорового способу життя, допомога їм у набутті якісних наукових знань про здоров'я та його культуру; розвиток внутрішньої свободи, здатності до об'єктивної самооцінки власних здібностей, формування почуття самоповаги, готовності до рефлексії; формування самосвідомості, ціннісного ставлення до власного життя, усвідомленої потреби у збереженні здоров'я як найвищої суспільної цінності; вироблення позитивної мотивації на здоровий спосіб життя; створення умов та механізмів реалізації педагогічної ідеї закладу освіти щодо здоров'язбереження кожного учасника освітнього процесу; здійснення навчання й виховання в інтересах окремої особистості й суспільства в цілому.

Існує позиція (О. Леонт'єва), що провідними напрямками створення позитивних умов здоров'язбереження молоді, зокрема з урахуванням специфіки формування здорового способу життя підлітків, можуть розглядатися такі, як: озброєння школярів навичками соціальної діяльності щодо запобігання нещасним випадкам, виховання у них переконань про важливість здійснення систематичних медичних обстежень, дотримання санітарно-гігієнічних норм; поліпшення роботи з фізичного та статевого

виховання; розробка та впровадження ефективних культурно-просвітницьких методів протидії шкідливим звичкам; забезпечення вчасної педагогічної корекції поведінки школярів відповідно до вимог ведення здорового способу життя.

Аналіз окреслених вище позицій щодо змісту дефініцій «дозвілля» й «здоров'язбереження» дозволяє нам стверджувати, що під сутністю поняття «здоров'язберігаюче дозвілля» слід розуміти такий вид позанавчальної діяльності школярів, котра спрямована на розвиток їхніх духовно-моральних якостей, формування системи знань про фактори активізації здоров'язбереження, безпеку життєдіяльності, анатомію та фізіологію людини, правила гігієни, засоби зміцнення здоров'я, усвідомлення дітьми важливості занять фізичною культурою та спортом.

Отже, проблема здоров'язбереження дітей в дозвіллевій діяльності розглядалася науковцями крізь призму висвітлення проблем активізації особистісного зростання дитини, виховання у неї моральних цінностей, формування культури здоров'я, здорового способу життя.

1.3. Компонентно-структурний аналіз здоров'язберігаючого дозвілля молодших школярів

З метою розкриття та обґрунтування компонентного складу феномена «здоров'язберігаюче дозвілля молодших школярів» звернемося до аналізу компонентів складових цього явища, а саме дозвілля (Н. Євтушевська, Н. Кононеко, Ю. Федусенко) та здоров'язбереження (С. Омельченко, Л. Соколенко, Т. Титаренко).

Вивчення закономірностей організації дозвілля школярів здійснюється в таких аспектах, як навчально-ігрова діяльність (Ю. Федусенко), культура поведінки на етапі дозвілля (Н. Кононенко), культурно-дозвіллева діяльність

(Г. Усачова), культура дозвілля (І. Бойчев), спорт і вільний час (Н. Євтушевська).

Проблеми культури поведінки, вільного часу, внутрішнього розвитку школярів розглядаються у роботах Н. Кононенко, котра дотримується наукової позиції, що метою дозвілля є репродукція, регенерація, відновлення всіх здібностей і сил людини з її системним самовдосконаленням. Науковиця наголошує, що для молодшого школяра дозвілля є як умовою опанування цінностей та задоволення власних потреб, так і засобом оволодіння уміннями цієї самої дозвіллевої діяльності. Привабливість, невимушеність дозвілля є передумовою набуття учнем нових знань. Отже, дослідницею здійснено аналіз діалектики взаємозв'язку таких якісних характеристик дозвілля, як спонтанність, креативність, невимушеність – з одного боку, та доцільність, культууроформування, цілеспрямованість розвитку особистісних можливостей дитини – з іншого. На основі всього окресленого ми можемо дійти висновку, що досягти оптимуму у формуванні особистості школяра в процесі дозвілля є можливим за умов програмування, регуляції та корекції технології впливу на дитину за умов збереження неформального, невимушеного, вільного стилю взаємодії з ним у діяльності та спілкуванні.

Виховання моральності підлітків у спортивній діяльності висвітлюються Н. Євтушевською. Оскільки спортивні заняття є однією із складових здоров'язбереження, набуває неабиякої значущості для висвітлення компонентної структури здоров'язберігаючого дозвілля положення науковця про виховання цілісної, гармонійно розвиненої особистості, формування у неї морально-вольових якостей засобами спорту. Н. Євтушевська, як і попередні дослідники, наголошує на невимушеності спортивних занять, зазначаючи, що учень насамперед задовольняє в них свої потреби в руховій активності. Втім, їх систематичність, прогресивна динаміка навантажень, колективно-груповий характер сприяють вихованню у підлітків цілеспрямованості, дисциплінованості, сили волі, завзятості, працелюбності, товаришкості, колективізму, альтруїзму, взаємоповаги,

самопожертви на благо іншої людини. Ми цілком дотримуємося позиції дослідниці про те, що в дитини є можливим формувати шляхетність, гідність, достоїнство тільки тоді, коли вона думає і турбується більше про інших, ніж про себе. У спорті є можливим забезпечити цілеспрямовану організацію позитивного морального досвіду, високоетичної атмосфери у колективі. Оскільки в спортивній діяльності виробляється потреба дотримання норм моралі, її важливим компонентом є ціннісний.

Отже, вивчення окреслених вище наукових позицій дозволяє дійти висновку, що важливими компонентами дозвілля школярів доцільно розглядати мотиви, прагнення, знання та вміння, що забезпечують всебічний, поступовий, цілеспрямований розвиток особистості дитини, формування у неї системи гуманістичних цінностей, оволодіння нею навичками доцільного, ефективного, наповненого життєвим смыслом активного відпочинку.

Дослідження наукового фонду [4; 7; 13; 15; 20] свідчить, що здоров'я проявляється у таких його формах, як соціальне, фізичне, психологічне, психічне, кожна з яких відзначається чітким набором складових елементів та відповідних ним характеристик. Так, соціальне здоров'я, з наукової позиції С. Омельченко, Є. Потапчука відбивається в адекватному сприйнятті соціальної реальності, інтересу до навколишнього світу, адаптації до фізичної та суспільної сфер, спрямованості на суспільно корисну працю. Для соціального здоров'я є характерними демократизм, альтруїзм, емпатія, піклування про інших, відповідальність за них. Фізичне здоров'я відображається у здатності до мобілізації адаптаційних резервів організму, самоорганізації, саморегуляції, самовідновлення. Наголосимо, що, на нашу думку, фізичне здоров'я – це, насамперед, нормальне функціонування всіх органів людини. Психологічне здоров'я розуміється як спрямованість до самоактуалізації (А. Маслоу), для чого є необхідним правильне уявлення про себе та прагнення до гуманістичних цінностей. У психолого-педагогічній літературі існує також позиція (Б. Ананьєв, В. Андрущенко, В. Буряк, О. Лук'янова, С. Омельченко, К. Роджерс) щодо доцільності оцінки

психологічного здоров'я за такими критеріями: адекватне сприйняття себе; здатність до концентрування уваги; збереження інформації в пам'яті; критичність мислення; здатність до логічного мислення; креативність; дисципліна розуму. Психічне здоров'я відбивається як стан душевного благополуччя з характерною відсутністю хворобливих психічних проявів, адекватною умовам регуляцією поведінки і діяльності. На основі дослідження численних наукових праць С. Омельченко запропонувала таку систему критеріїв психічного здоров'я: відповідність суб'єктивних образів і характеру реакцій зовнішнім подразникам, значенню життєвих подій; адекватний віку рівень зрілості особистісної, емоційно-вольової, пізнавальної сфер; адаптивність у мікросоціальних стосунках; здатність до самоконтролю поведінки, розумного планування життєвих цілей і підтримки активності під час їх досягнень.

Особливо значущим для виявлення компонентів здоров'язберігаючого дозвілля є аналіз психічних станів здорової людини: емоційна врівноваженість, зрілість почуттів, контроль за негативними емоціями, здатність до радості, збереження звичайного оптимального настрою. Поряд із цим, науковцями (А. Маслоу, К. Роджерс) виокремлено якості психічно здорової людини, серед яких оптимізм, врівноваженість, адекватна самооцінка та рівень вимогливості до себе, почуття гумору, воля. К. Роджерс стверджував, що людина, котра функціонує повноцінно, – це та, що використовує свої здібності, таланти, потенціал, постійно рухається до пізнання свого внутрішнього світу, переживань, прагнень. За К. Роджерсом, провідними характеристиками психологічно здорової людини є такі: відкритість переживанням (здатність слухати себе, відчувати емоційні когнітивні переживання, усвідомлювати глибинні почуття, думки), екзистенціальний образ життя (вміння сприймати кожен момент свого життя як унікальний, жити насиченим життям), організмична довіра (вибір дій у певних ситуаціях з використанням власних почуттів, особистого джерела інформації), емпірична свобода (визначення стилю й насиченості життя,

здатність жити без заборон й обмежень), креативність (вміння жити творчим добродішним (тобто здоровим) життям з виявленням гнучкості, конструктивності, адаптивності).

Отже, в контексті гуманістичної психології та педагогіки важливим є забезпечення гармонійного розвитку всіх сфер особистості дитини з урахуванням її потенціалу, здібностей, накопиченого досвіду діяльності й спілкування. Неодноразово наголошувалося на тому, що здоров'я людини залежить від її внутрішньої культури, моральної чистоти й поведінки, що відповідає соціальним нормам.

Проблеми формування культури здорового способу життя студентської молоді досліджуються Л. Соколенко, котра виокремлює комплекс умов оптимізації підготовки студентів до власного здоров'язбереження, що можуть бути класифіковані за такими параметрами, як:

- мотиваційний: усвідомлення ролі культури здорового способу життя в становленні особистості майбутнього фахівця, формування мотиваційно-ціннісного ставлення до збереження здоров'я;
- знаннєвий: набуття сучасних знань про культуру здорового способу життя, здоров'я людини, засоби її адаптації до навколишнього середовища;
- процесуальний: оволодіння вміннями використовувати різні форми й методи зміцнення здоров'я, проводити профілактичні заходи.

Дослідниця звертає увагу також на необхідність розвитку у здобувачів вищої освіти сили волі щодо збереження власного здоров'я, підвищення рівня культури в аспекті ставлення до самого себе, активізації особистісної позиції відносно реалізації основних засад здорового способу життя.

Аналіз окреслених наукових позицій свідчить, що під сутністю здоров'язбереження доцільно розуміти таку діяльність дітей та молоді, котра спрямована на розвиток їхніх духовно-моральних якостей, укріплення здоров'я, усвідомлення важливості занять спортом. Принципового значення набуває виховання у дітей і молоді цінностей здорового образу життя, ідеалу здорової людини, котра спроможна до реалізації своєї сутності, формування

норм високої моральної поведінки, невід'ємною частиною якої є збереження свого життя та життя інших людей, переконань у шкідливості негативних звичок (паління, алкоголізму, наркоманії тощо). Важливим є оволодіння школярами всією системою знань про здоровий спосіб життя та засобів його досягнення. Значущим видається також фізичне загартування дітей, виховання сили волі та позитивного ставлення до фізичної культури й спорту. На основі означеного вище маємо змогу виокремити такі компоненти здоров'язберігаючого дозвілля школярів: *духовно-ціннісний, когнітивний, фізичний*.

Формування *духовно-ціннісного компонента* феномена «здоров'язберігаюче дозвілля» передбачає виховання у дітей високих моральних почуттів любові та поваги: до життя, до природи, до іншої людини. Визнання людини як найвищої цінності є системоутворювальною складовою духовно-ціннісного компонента. Піклування про інших, допомога їм, моральна підтримка є пріоритетом і сенсом життя кожного. У дітей доцільно формувати систему цінностей:

- добротворення, що передбачає виховання у школярів усвідомлення значущості свого здоров'я заради творення добра та внесення краси в життя. В цьому аспекті є важливим формувати переконання, що кожний зростає саме як людина тоді, коли його вчинки спрямовані на здійснення добра;

- альтруїзму, формування якого вимагає забезпечення орієнтації учнів на те, що призначення людини – це сприяння тому, щоб люди навколо ставали більш щасливими й досконалішими. Моральний постулат – любити іншого, як самого себе – забезпечує повноту життя кожного, що й активізує бажання збереження свого здоров'я заради добрих вчинків;

- самовдосконалення, в контексті якого доцільно виховувати у школярів прагнення стати кращими, ніж вони були колись і є зараз, бажання зростати морально, відмовлятися від того, що руйнує людину зсередини та іззовні. Важливого значення набуває орієнтація учнів на те, що забезпечує збереженню здоров'я також постійне прагнення до самоактуалізації

(А. Маслоу), оскільки тільки здорова людина може якнайповніше втілити свій індивідуальний потенціал.

Особливо слід наголосити на необхідності виховання у школярів любові до природи, формування у них переконань у тому, що її захист, дбання про чистоту довкілля сприяє забезпеченню екологічно чистого середовища, в якому тільки й може зростати і розвиватися дитина. Охорону природи як засіб зміцнення здоров'я нації має сенс висувувати на рівні життєвого пріоритету особистості.

Доброта, милосердя, честь, гідність, порядність, терпіння, скромність, сором'язливість – це ті високі моральні якості, котрі не дозволяють людині недбало ставитися до свого здоров'я. Духовні цінності є тим внутрішнім бар'єром, що оберігає людину від шкідливих звичок, аморальної поведінки, саморуйнування. Окреслені якості є стрижнем внутрішньої краси, чистоти і здоров'я дітей і молоді.

Підсумовуючи все означене вище, можемо стверджувати, що когнітивний компонент здоров'язберігаючого дозвілля передбачає озброєння школярів знаннями про фактори, які сприяють здоров'язбереженню, й чинники, що негативно впливають на здоров'я, безпеку життєдіяльності, анатомію та фізіологію людини, правила гігієни, образ життя видатних спортсменів.

Фізичний компонент орієнтує на фізичний розвиток учнів, виховання у них сили волі, витривалості, прагнення до всебічного гармонійного саморозвитку духовних, інтелектуальних і тілесних можливостей. Надзвичайно важливим є індивідуалізація занять фізичною культурою, що передбачає врахування своєрідності розвитку кожної дитини, стану її здоров'я, здібностей. Здоров'язберігаюче дозвілля спрямоване на активізацію рухових ігор на свіжому повітрі, організацію водних процедур, загартування, виховання волі, наполегливості, стійкості. На рівні фізичного компонента в процесі змагань, конкурсів у школярів розвиваються такі риси, як взаємопідтримка, взаєморозуміння, прагнення допомогти більш слабкому,

командний дух, вміння працювати у групі, цінити здібності інших людей, використовувати індивідуальну своєрідність кожного з метою забезпечення перемоги всього колективу.

Всі окреслені компоненти є взаємопов'язаними: духовно-ціннісний компонент передбачає виховання ідеалу здорової людини, гуманістичних смислоутворень, культури поведінки, ознайомлення з якими здійснюється у контексті когнітивного компонента та які реалізуються у фізичному компоненті в процесі колективної діяльності школярів. Поряд з цим, оволодіння знаннями про духовний і фізичний розвиток людини (когнітивний компонент) допомагає усвідомити цінність життя й здоров'я (духовно-ціннісний компонент) та важливість їх збереження засобами фізкультури й спорту (фізичний компонент).

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧОГО ДОЗВІЛЛЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

2.1. Сутність готовності майбутніх учителів початкових класів до організації здоров'язберігаючого дозвілля молодших школярів

Сьогодні особливо важливим є підготовка майбутніх учителів початкових класів до організації активного, сповненого особистісним смислом дозвілля, що націлене на збереження здоров'я дитини та виховання в неї духовно-моральних цінностей.

Висвітлення сутності й структури підготовки студентів до організації здоров'язберігаючого дозвілля школярів вимагає виявлення взаємозв'язку цього поняття з такими, як «діяльність» і «готовність».

Дослідження дефініції «підготовка» за довідковими джерелами свідчить, що це є «запас знань, навичок, досвід, набутий у процесі навчання, практичної діяльності» [9; 18]. Проблеми підготовки студентів розглядалися в різних аспектах: загальнопедагогічна підготовка студентів у системі вищої освіти (І. Зязюн), розробка її теоретичних основ (Н. Хмель), професійно-педагогічна підготовка на основі застосування інноваційних технологій (І. Богданова), її індивідуалізація (О. Пехота), соціально-педагогічна підготовка (С. Литвиненко), психолого-педагогічна підготовка вчителя початкових класів (Л. Хомич), фахова підготовка педагога-вихователя дошкільних закладів до економічного виховання дітей (Н. Грама), підготовка вчителя до формування творчої особистості учня (С. Сисоєва), до виховної діяльності у закладах вищої освіти (Г. Троцько), професійно-методична підготовка інженерів-педагогів (О. Коваленко).

Так, Н. Грама наголошує, що фахова підготовка майбутнього вихователя розглядається як складова частина цілісної системи професійної підготовки педагога-вихователя та як процес економічної підготовки особистості, котрий має на меті реалізацію теоретичної і методичної готовності до перетворювальної предметної діяльності.

В аспекті професійного становлення інженерів-педагогів (О. Коваленко) методична підготовка виступає як процес навчання дидактичному проектуванню, що має на меті розвиток у здобувачів вищої освіти умінь трансформувати науково-технічну інформацію у зміст освіти.

Змістово-організаційні аспекти психолого-педагогічної підготовки вчителів розкриваються Л. Хомич, серед яких: орієнтація на формування творчої особистості, розвиненої духовно, інтелектуально й фізично; забезпечення системності становлення процесу підготовки; утвердження людини як найвищої цінності; сприяння загальнокультурному розвитку здобувачів вищої освіти.

На структурно-функціональних особливостях підготовки студентів до виховної діяльності наголошує Г. Троцько, що виокремлює гностичний, проектувальний, процесуально-діяльнісний, управлінсько-організаторський, комунікативний компоненти окресленої підготовки, метою якої є забезпечення готовності майбутніх фахівців до виховання.

Готовність як мета і результат підготовки висвітлюється в науковій концепції С. Литвиненко. Так, готовність майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності розкривається як інтегральне багаторівневе утворення, компонентами якого є мотиваційний, змістовий, діяльнісно-технологічний, креативний, системне формування яких сприяє реалізації майбутніми вчителями окресленої діяльності. Важливим методологічним орієнтиром для нашого дослідження є наукова позиція С. Литвиненко, відповідно до якої підготовка виступає засобом формування готовності до діяльності, готовність є результатом і показником якості

підготовки, що реалізується у діяльності, а діяльність є метою підготовки та засобом її регулювання й корекції [18].

Вивчення теоретичних джерел свідчить, що існує декілька напрямів дослідження сутності й функцій такого феномена, як «готовність». Один з них – необіхевіористичний – у центр уваги висуває висвітлення структури та ролі настанови. Так, О. Кюльпе розглядає сутність настанови як пропедевтично створене очікування об'єктів, якостей або ставлень. У цьому сенсі встановлено взаємозв'язок між настановою, котра була викликана інструкцією, та вибірковістю сприйняття інформації.

Настанова, як концептуальна схема, котра створена стимульним паттерном, розглядається в роботах Ф. Бартлетта, О. Зангвілла. Науковці підкреслюють той факт, що дві різні настанови можуть викликати різне сприйняття одного й того ж об'єкта. Схема – це і є той чинник, який визначає характер сприйняття. Він з'являється на основі активної організації особистістю свого минулого досвіду, що актуалізується за умов зіткнення із зовнішньою стимуляцією, та регулює процес будь-якого цілісного акту (сприйняття, пам'яті, мислення).

Готовність відповідати звичним способом на подразники, яка виявляється у процесі досвіду, було визначено як латентну настанову (К. Коффа). У цьому смислі готовність висвітлюється як намір виконувати звичні психічні операції.

Готовність як персеверацію розкриває Р. Мак-Фарланд. На думку науковця настанова – це є тенденція продовжувати активність після ліквідації певних умов. Цієї позиції дотримуються й Сіпола, А. Лачинс, які запропонували розглядати настанову у ролі психічної операції, що була актуалізованою в ході навчання або розв'язання задач. Науковцями було встановлено факт існування настанови після виконання завдання та її вплив на наступне рішення подібних задач.

Феномен готовності розглядається і в контексті когнітивної теорії гіпотез Дж. Брунера, Л. Постмана. Гіпотеза, з позиції науковців, виступає

генералізованим станом готовності відповідати вибірково на певні класи подій, що мають місце в довкіллі. Це є форма настройки організму, яка може керувати його всією когнітивною активністю. Науковцями був висунутий комплекс теорем щодо взаємодії між стійкістю гіпотез та стимульною інформацією: чим сильніше гіпотеза, тим більше імовірність її збудження і тим менше стимульної інформації необхідно для підкріплення гіпотези. Чим сильніше гіпотеза, тим більше суперечної стимульної інформації необхідно з метою її спростування. Стійкість гіпотез залежить від багатьох факторів: від частоти підкріплення в минулому (чим частіше організм зустрічався з подією в минулому, тим вимагається менше релевантної інформації задля підкріплення гіпотези при певних подіях), від числа конкуруючих гіпотез (чим більшою є кількість гіпотез, що діють в певній ситуації, тим більше інформації необхідно задля підкріплення або спростування гіпотези), від мотиваційної підтримки (сили дії потреб, емоцій, мотивів, інтересів), від когнітивної підтримки (чим більше гіпотеза пов'язана із знаннями про об'єкт, які були отримані в минулому, тим менше релевантної інформації вимагається для її підкріплення), від згоди з групою (вплив думки групи на позицію суб'єкта).

Існує наукова позиція (С. Рубінштейн), відповідно до якої настанова є своєрідною формою спрямованості особистості, що визначає готовність останньої до діяльності у заданих умовах. Згідно з теорією С. Рубінштейна, настанова відбивається у вибірковій мобілізованості та готовності до діяльності. Науковець підкреслює, що будь-яка настанова – це орієнтація на певну лінію поведінки, й цією лінією поведінки вона і визначається. Утворення настанови передбачає входження людини в ситуацію та прийняття нею певних завдань, які в цій ситуації виникають, що дозволяє С. Рубінштейну стверджувати про суб'єктивну значущість настанови для особистості. Настанова є багатокомпонентним утворенням, яке містить не лише потреби, але й світоглядні позиції. За словами С. Рубінштейна,

настанова, в якій актуалізовано певний перцептивний зміст, відіграє суттєву роль у сприйнятті та пізнанні людиною дійсності.

На ролі настанови як стабілізатора процесу діяльності наголошує і О. Асмолов. Вчений розглядає два протилежних процеси: надситуативну активність діяльності, що визначає прогрес її руху, та настанову, котра забезпечує спрямованість діяльності, її певну інерцію. Настанови пов'язуються з бар'єрами всередині особистості, це те, що утримує діяльність у певних межах; надситуативна активність може розглядатися як рух поверх бар'єрів, це чинник переходу до іншої діяльності.

На думку С. Максименка, бути готовим до праці – це не тільки бажати, але бути здатним здійснювати роботу. Для цього особистість має усвідомити й чітко сформулювати задачу своєї діяльності, уявити собі певний предмет, перебороти пасивність, стереотипи, шаблони, лінощі, виявити прихований у собі творчий потенціал [38].

Науковці (Л. Виготський, С. Рубінштейн) підкреслюють, що ефективність розвитку психологічної готовності залежить від характеру формування у особистості пізнавальних потреб, позитивних мотивів, інтересів, виховання світоглядних позицій, цінностей та ідеалів.

Окреслені вимоги щодо формування цінностей пізнання відбиваються в структурі такого феномена, як «готовність до шкільного навчання» [38]. Цей феномен відображає сукупність фізіологічних і психологічних особливостей дитини, рівень розвитку її пізнавальних процесів (мислення, пам'яті, мовлення, уваги). Компонентами цього виду готовності є мотиваційний (ставлення дитини до навчання та прагнення набувати знання), вольовий (вміння діяти за певною моделлю та контролювати відповідність власних дій цій моделі), розумовий (логічне мислення, усвідомлене запам'ятовування, диференційоване сприйняття інформації), комунікативний (володіння мовним кодом, функціями говоріння, різними типами як спілкування (з дорослими та однолітками), так і мовлення (діалог, монолог)). З наведеного визначення структури готовності є можливим зробити

узагальнення про актуальність формування у старших дошкільників мотиваційних та змістово-діяльнісних складових готовності до навчання в школі. Це підтверджується аналізом системи вимог, висунутої Р. Овчаровою, щодо оцінювання ступеня готовності дітей, а саме, володіння вміннями планувати власну діяльність, контролювати її, знаходити скриті якості об'єктів та закономірності їх функціонування, слухати та розуміти інших, аналізувати, синтезувати, систематизувати, абстрагувати інформацію.

Мотиви вибору професії, як наголошують учені [38; 48-50], полягають в основі готовності старшокласників до самовизначення. Ця готовність передбачає не лише здатність обирати свій професійний шлях, але також усвідомлювати власні здібності, інтереси, особливості, які можуть бути максимально реалізовані в процесі досягнення індивідуального та соціального успіху.

В основі готовності до будь-якої діяльності знаходиться готовність до дії, яка передбачає мобілізацію психофізіологічних характеристик особистості з метою найбільш результативного виконання певних операцій. Так, Б. Мещеряков підкреслює, що в інженерній психології готовність до дії відбиває володіння оператором знаннями, вміннями та навичками, здатність до екстреної реалізації програми дії, рішучість здійснити певний акт.

Сутність готовності до професійно-педагогічної діяльності розкривається через вимоги щодо оволодіння її провідними компонентами. Так, з наукової позиції В. Гинецинського, вчитель має бути готовим до виконання таких функцій: викладення змісту навчального матеріалу; створення інтересу учнів до засвоєння інформації; зіставлення результатів діяльності учнів та їхня мобільна корекція; діагностика навчання учнів.

Через функціональний підхід відбиваються вимоги щодо готовності вчителя до педагогічної діяльності і в концепції Н. Кузьміної, яка підкреслює важливість оволодіння знаннями про психологічні особливості учасників навчального процесу, самодослідження характеру власної роботи та досвіду колег, цілі педагогічного впливу на учнів, засоби їх реалізації, вміння

розв'язувати педагогічні задачі (гностичний компонент); планування стратегічних, тактичних, оперативних завдань та засобів вирішення проблем (проектувальний компонент); відбір та побудова змісту навчальної інформації на уроках та виховних заходах, розкриття особливостей діяльності учнів та педагогів (конструктивний компонент); орієнтація на педагогічно доцільні взаємовідносини між педагогами, учнями, батьками учнів, їх мотивування (комунікативний компонент); організація взаємодії суб'єктів діяльності відповідно до педагогічного задуму з урахуванням принципів, які забезпечують ефективність педагогічного процесу (організаторський компонент).

Останнім часом набуває актуальності проблема дослідження готовності як складової професійної компетентності. Так, Н. Яременко підкреслює, що готовність і здатність на високому рівні організовувати освітній процес є компонентами професійної компетентності.

Слід наголосити, що підготовка студентів до упровадження ефективних засобів здоров'язберігаючого дозвілля школярів є складовою частиною навчально-пізнавальної діяльності на етапі професійної освіти майбутніх фахівців, що й зумовлює необхідність розкриття сутності поняття «діяльність». Так, у філософських джерелах діяльність розкривається як акт зіткнення цілеспрямованої волі суб'єкта та об'єктивних закономірностей буття. Відповідно до цього положення науковці в структурі діяльності виокремлюють суб'єктну (суб'єкт, котрий формулює мету) та об'єктну (предмет, засоби та продукт діяльності) складові.

Принципово важливим науково-методологічним положенням виступає концепція А. Линенко щодо сутності готовності до професійної діяльності. Науковець окреслює дві грані готовності – особистісну, котра відображає інтерес, ставлення до діяльності, почуття відповідальності, потребу виконання завдань на високому професійному рівні, керування власними почуттями тощо, та операціонально-технічну, яка відбиває професійно-педагогічні знання, вміння, навички, засоби навчально-виховного впливу на

учня. Це положення спонукає до осмислення значимості формування у майбутніх фахівців не лише знань, умінь та навичок організації певних видів їхньої професійної діяльності, що й переважно має місце в системі підготовки вчителів, але і компонентів особистісної готовності, а саме пізнавальних інтересів, впевненості у своїх силах на шляху до успіху, вміння мобілізувати свій потенціал, перебороти невпевненість.

Неабиякого значення у висвітленні мотиваційного компонента готовності студентів до організації здоров'язберігаючого дозвілля школярів набуває висвітлення ступеня задоволення від участі в цій діяльності (максимум задоволення, задоволення, байдужість, незадоволення, максимум незадоволення).

Отже, аналіз наукових джерел засвідчив, що структуру готовності майбутніх учителів початкових класів до організації здоров'язберігаючого дозвілля представлено мотиваційним (міра задоволення цією діяльністю, виявлення внутрішніх або зовнішніх мотивів, прагнення до саморозвитку), змістовим (методологічні, професійно-теоретичні, професійно-прикладні знання), технологічним (володіння студентами діагностувальними, конструктивними й рефлексивними вміннями, котрі дозволяють ефективно втілювати методи, прийоми та технології проектування навчально-виховних заходів із здоров'язберігаючого дозвілля) компонентами.

2.2. Аналіз критеріїв, показників, характеристика рівнів готовності майбутніх учителів початкових класів до організації здоров'язберігаючого дозвілля школярів

Забезпечити послідовність і результативність формування компонентів готовності студентів до організації здоров'язберігаючого дозвілля школярів є можливим за умов розробки чіткої системи критеріїв та їхніх показників.

Середнє кількісне значення критерію визначалося за методикою С. Литвиненко [18].

З метою висвітлення системи інтересів студентів до організації здоров'язберігаючого дозвілля школярів був запропонований мотиваційний критерій. Він відбиває сформованість провідних мотивів окресленої діяльності та ступінь задоволення нею. Показниками мотиваційного критерію (М) виступили такі:

- задоволення участю в організації здоров'язберігаючого дозвілля учнів (М1),
- домінування внутрішніх або зовнішніх індивідуальних і соціальних мотивів (М2),
- виявлення прагнення до саморозвитку в цій діяльності (М3).

Діагностика задоволення участю (М1) здійснювалася за допомогою методики, що передбачала визначення студентами максимуму задоволення / максимуму незадоволення, задоволення / незадоволення, байдужості. Це дозволило розкрити ставлення студентів до організації здоров'язберігаючого дозвілля учнів. Індекс задоволення визначався за такою формулою:

$$I = (a (+I) + b (+0,5) + c (-0,5) + d (-I) + e (0)) : N,$$

де а (+I) – максимум задоволення; d (-I) – максимум незадоволення; b (+0,5) – задоволення; e (0) – байдужість; c (-0,5) – незадоволення; I – загальний індекс; N – загальна кількість респондентів.

Домінування внутрішньої або зовнішньої мотивації (М2) визначалося за допомогою методики «Мотиви вибору професії» (за В. Семиченко). Студенти із запропонованих відповідей обирали ту, що відбиває їхній мотив до такого виду професійної діяльності як організація здоров'язберігаючого дозвілля школярів». Результати були класифіковані за такими групами:

- внутрішні індивідуально значущі мотиви. Варіанти відповідей: «діяльність вимагає спілкування з різними людьми», «відповідає моїм здібностям», «сприяє розумовому й фізичному розвитку», «є привабливою», «дає великі можливості проявити творчість»;

– внутрішні соціально значущі мотиви. Варіанти відповідей: «робота передбачає високе почуття відповідальності», «дає можливість приносити користь людям», «дає можливість для росту професійної майстерності», «дозволяє реалізувати здібності до керівної роботи», «дозволяє відразу отримати хороший результат праці для інших»;

– зовнішні позитивні мотиви. Варіанти відповідей: «робота вимагає переїзду на нове місце проживання», «є високооплачуваною», «дозволяє працювати близько від дому», «є близькою до улюбленого шкільного навчального предмету», «дозволяє використовувати професійні вміння поза роботою»;

– зовнішні негативні мотиви. Варіанти відповідей: діяльність «подобається батькам», «дозволяє обмежитися наявною освітою», «є престижною», «є єдиною можливою у обставинах, які склалися», «є вибраною моїми друзями».

Показник «виявлення прагнення до саморозвитку в організації здоров'язберігаючого дозвілля дітей» (М3) діагностувався за методикою «Здатність майбутнього вчителя до саморозвитку» (В. Семиченко). У ході тестування за окресленою методикою студенти мали визначити виявлення тих чи інших дій в контексті реалізації прагнення до саморозвитку в ході організації здоров'язберігаючого дозвілля учнів. У результаті формулювався висновок щодо активності саморозвитку в цій діяльності (якщо студент набирив 75-55 балів, то це свідчило про активний саморозвиток, 54-36 – про відсутність усталеної системи саморозвитку, орієнтацію на розвиток значно залежав від умов, 35-15 – про розвиток, який зупинився).

Середній показник визначався за формулою $M = (M1 + M2 + M3) : 3$.

Критерієм оцінки оволодіння змістом готовності до організації здоров'язберігаючого дозвілля школярів є інформаційно-знанняєвий (ІЗ). Цей критерій відбиває ступінь засвоєння знань, їхню повноту. Його показники:

– володіння методологічними знаннями та знаннями історико-педагогічних аспектів вивчення окресленої проблеми (ІЗ1);

- володіння професійно-теоретичними знаннями (ІЗ2);
- володіння професійно-прикладними знаннями (ІЗ3).

Середній показник визначався за формулою $IЗ = (IЗ1 + IЗ2 + IЗ3) : 3$.

Показник «володіння методологічними знаннями» оцінювався за допомогою тесту, в якому передбачалося вибрати відповідь із запропонованих варіантів. Питання віддзеркалювали провідні методологічні положення організації освітнього процесу в аспекті всебічного розвитку особистості дитини та діяльності педагога.

Такий показник, як «володіння професійно-теоретичними знаннями» діагностувався шляхом виконання тесту, який містив питання щодо сутності провідних категорій здоров'язберігаючого дозвілля, закономірностей розвитку особистості молодших школярів.

Показник «володіння професійно-прикладними знаннями» оцінювався за результатами виконання тесту, що був спрямований на виявлення рівня знань основних положень технологій, у контексті яких здійснюється формування здорового способу життя, чинників фізичного виховання, сутності цінностей здоров'я.

Узагальнення наведеного вище наукового матеріалу дозволяє нам стверджувати, що студент у процесі підготовки має оволодіти системою знань щодо методології, історії, технологій організації здоров'язберігаючого дозвілля школярів.

Критерієм оцінки технологічного компонента є процесуально-операційний (ПО), його показниками виступають сформованість вмінь:

- діагностувальних (ПО1);
- конструктивних (ПО2);
- рефлексивних (ПО3).

Середній показник визначався за формулою $ПО = (ПО1 + ПО2 + ПО3) : 3$.

Задля діагностування рівня сформованості окреслених показників нами використовувалися творчі завдання, повне й правильне виконання яких

свідчило про позитивні результати інтеріоризації діагностувальних, конструктивних, рефлексивних дій. Окреслені в додатках завдання дозволяли розробляти програми організації здоров'язберігаючого дозвілля школярів у загальноосвітньому закладі та створювати проекти функціонування літнього табору відпочинку, розробляти тематику заходів, структуру, програму проведення, комплекс функцій, систему оцінювання; комплектувати банку методик діагностики; створювати алгоритми впровадження педагогічних технологій відповідно до специфіки дитячого колективу.

Відповідно до виявлення окреслених вище показників формування готовності майбутніх учителів початкових класів до організації здоров'язберігаючого дозвілля школярів нами було виокремлено такі рівні: самостійно-креативний (високий), що віддзеркалює глибокі переконання, інтереси та здатність студентів самостійно розробляти й впроваджувати в практику новітні варіанти методів, прийомів і технологій з оптимізації здоров'язберігаючого дозвілля дітей як на базі школи, так і літнього табору відпочинку; продуктивний (вищий за середній) – на цьому рівні студенти здатні адаптувати й втілювати методи організації здоров'язберігаючого дозвілля учнів, розробляти фрагменти методів і технологій; у них домінує внутрішня мотивація; репродуктивний (середній), котрий передбачає активну інтеріоризацію знань, умінь, а також розвиток внутрішньої мотивації, проте рівень їхньої сформованості є задовільним; початково-формувальний (низький), який відбиває елементарні знання та вміння, володіння переважно зовнішніми мотивами. Це є рівень, на якому лише розпочинається формування компонентів окресленої підготовки.

Кожний з компонентів був оцінений нами за стобальною шкалою, де 35 – 59 бали віддзеркалювали низький рівень сформованості компонентів окресленої підготовки студентів, 60 – 74 – середній, 75 – 89 – вищий за середній, 90 – 100 – високий. Розглянемо характер цих рівнів більш докладно.

Самостійно-креативний (високий) рівень виявили студенти, які відзначаються повною сформованістю всіх компонентів готовності до організації здоров'язберігаючого дозвілля школярів. Для них є характерним високий рівень задоволення власною участю в цій діяльності. Сформовано систему внутрішньої мотивації: майбутні педагоги виявляють стійкий, активний інтерес до предмета та об'єкта організації здоров'язберігаючого дозвілля школярів. Вони виявляють переконаність у соціальній та особистісній значущості цього виду їхньої професійної діяльності. Спостерігається утворення цілісної системи знань про специфіку та закономірності організації здоров'язберігаючого дозвілля учнів. Студенти активно накопичують, опрацьовують та систематизують інформацію методологічного, професійно-теоретичного та професійно-прикладного блоків, що й сприяє її активній інтеріоризації та легкості відтворення в практичній діяльності. Майбутні вчителі на основі отриманих знань розробляють власні інформаційні комплекси з певних проблем здоров'язберігаючого дозвілля (наприклад, про шкідливі звички, фактори запобігання хворобам, режим здорового стилю життя тощо). Сформовано вміння адаптувати технології здоров'язберігаючого дозвілля, розробляти власні фрагменти проектів (колективних і індивідуальних). Спостерігається прагнення студентів до експериментальної апробації власних варіантів організації здоров'язбереження учнів у їхньому дозвіллі.

Продуктивний (вищий за середній) рівень є характерним для студентів, що виявляють достатню сформованість компонентів готовності до організації здоров'язберігаючого дозвілля школярів. Майбутні вчителі не лише зацікавлені в проведенні здоров'язберігаючого дозвілля, вони також володіють розгалуженою системою внутрішньої мотивації, прагнуть до саморозвитку у цій діяльності, задоволені участю в ній. Студенти відтворюють накопичені знання, використовують їх для розробки методів організації здоров'язберігаючого дозвілля. Вони володіють традиційними й

сучасними технологіями організації цієї роботи, використовують вітчизняний та зарубіжний досвід.

Репродуктивний (середній) рівень відображає часткове оволодіння певними аспектами кожного з окреслених компонентів. Проявляються інтереси до предмета й процесу організації здоров'язберігаючого дозвілля учнів, однак має місце і зовнішня мотивація. Особистість прагне більше пізнати про сутність здоров'язбереження та шляхи його оптимізації. Цікавиться системами підготовки морально й фізично розвиненої дитини. Простежується неповне засвоєння професійно-теоретичних і професійно-прикладних знань, не інтеріоризовано знання методичного блоку. Студенти володіють вміннями діагностувати деякі аспекти здоров'язберігаючого дозвілля школярів, однак діагностувальні вміння не сформовані системно. Щодо конструктивних умінь, майбутні учителі початкових класів можуть модифікувати певні етапи розгортання відомих у педагогічній практиці технологій, однак не спроможні до цілісної адаптації технології та її впровадження у дозвіллєву діяльність учнів.

Початково-формульальний – низький – рівень відбиває елементарний ступінь володіння мотиваційним, змістовим та технологічним компонентами. У здобувачів вищої освіти поступово формуються цінності здоров'язбереження особистості дитини та усвідомлення ролі дозвілля в оптимізації цього процесу. Втім, мотиви не відзначаються регулярністю виявлення: поряд з фрагментарним пізнавальним інтересом до здоров'язберігаючого дозвілля виявляються також негативна зовнішня мотивація (мотиви запобігання неприємностей та мотиви отримання зовнішньої позитивної оцінки). Методологічні, професійно-теоретичні й професійно-прикладні знання ще не сформовані в систему, спостерігається їхня розрізненість. Майбутні вчителі мають загальні уявлення про сутність окремих феноменів: здоров'я, здоров'язбереження, дозвілля, дозвіллева культура, культура здоров'я, однак ці знання відзначаються неповнотою та недостатньою синтезованістю. Студенти знайомі з деякими засобами

організації здоров'язберігаючого дозвілля школярів, що впроваджуються у форматі тієї чи іншої технології, однак вони не спроможні розробити власні варіанти цих засобів, здійснити ефективну рефлексію та провести діагностування школярів щодо сформованості компонентів здоров'язберігаючого дозвілля.

Отже, готовність майбутніх учителів початкових класів до організації здоров'язберігаючого дозвілля школярів є складним феноменом, компонентами якого виступають мотиваційний, змістовий і технологічний, які системно відбивають зацікавленість особистості майбутнього педагога в забезпеченні ефективності цього виду діяльності учнів, володіння знаннями про сутність та функціональне навантаження здоров'язберігаючого дозвілля та засобів його організації, а також озброєність щодо його безпосереднього втілення у педагогічній творчості. Рівнями сформованості компонентів готовності студентів до організації здоров'язберігаючого дозвілля є самостійно-креативний (високий), продуктивний (вищий за середній), репродуктивний (середній), початково-формувальний (низький), послідовність формування яких сприяє системності розвитку всіх складових цієї готовності.

2.3. Діагностика стану готовності майбутніх учителів початкових класів до організації здоров'язберігаючого дозвілля молодших школярів

З метою виявлення стану готовності студентів до організації здоров'язберігаючого дозвілля учнів нами було проведено констатувальний етап педагогічного експерименту. Всього дослідженням було охоплено 54 студента з факультету соціальної педагогіки та психології Запорізького національного університету спеціальності 013 «Початкова освіта».

У ході анкетування студенти мали висловити, як вони розуміють сутність поняття «здоров'язберігаюче дозвілля молодших школярів». Аналіз

відповідей показав, що майбутні фахівці в цілому не можуть представити чітке визначення окресленого поняття та назвати його компоненти. Третина студентів (30%) звернула увагу на організаційні форми здоров'язберігаючого дозвілля, підкресливши, що це є «рухливі ігри, фізичні вправи, спортивні змагання». Наприклад, студент Ольга П. зазначила, що цей вид позанавчальної діяльності школярів передбачає «проведення бесід, ігор, фізичних вправ, спортивних змагань, тренінгів».

16% респондентів розкрили лише такий компонент цього поняття, як дозвілля, зазначивши, що це є, наприклад, «вільний від обов'язкової діяльності час». 13% респондентів наголосили на функції здоров'язберігаючого дозвілля, наприклад: «це є таке дозвілля, яке допомагає покращити стан здоров'я школярів».

11% студентів у своїх відповідях підкреслили, що цей вид діяльності учнів передбачає формування у них знань і вмінь здорового способу життя, зазначивши, що «у процесі здоров'язберігаючого дозвілля є доцільним знайомити школярів із правилами дотримання здорового способу життя». 10% майбутніх учителів зазначили і фактор керівництва (роль педагогів у процесі оптимізації дозвіллевого здоров'язбереження), і фактор урахування індивідуального розвитку особистості школяра, наприклад, «це є такий вид дозвілля, який організовано компетентними спеціалістами з урахуванням особливостей розвитку дитини». 8% студентів принципово важливим вважають фізичне виховання дітей (так, студентка 1 курсу Євгенія К. зазначила, що «здоров'язберігаюче дозвілля – це комплекс заходів, котрі є спрямованими на фізичний розвиток школярів»), 5% – моральне виховання (наприклад, студентка Катерина К. підкреслила, що «в ході здоров'язберігаючого дозвілля є доцільним забезпечувати виховання моральних якостей особистості дитини»). 4% респондентів наполягають на значущості інтелектуального розвитку (так, студентка Олександра І. написала, що «здоров'язберігаюче дозвілля – це таке дозвілля, яке забезпечує збереження здоров'я учнів, розвиваючи при цьому їхню розумову

діяльність»). 2% студентів дали розгорнуте визначення окресленого поняття, вказуючи на те, що, наприклад, «це є вільний від обов'язкових занять час, котрий використовується для ігор, читання, занять фізичною культурою, в ході чого дитина має змогу розвиватися, духовно, фізично, розумово». Лише 1% респондентів відзначили соціальний вплив на ефективність здоров'язберігаючого дозвілля, наприклад, здобувачка Єлізавета К. підкреслила, що «це є комплекс заходів з боку держави, школи, сім'ї, спрямований на отримання та засвоєння знань щодо збереження здоров'я, а також їх використання на практиці».

Отримані результати переконують у необхідності озброєння студентів системними знаннями щодо актуальності розв'язання проблеми підвищення ефективності здоров'язбереження дітей, сутності здоров'язберігаючого дозвілля, шляхів його активізації.

Аналіз відповідей здобувачів вищої освіти на друге питання анкети «Які засоби організації здоров'язберігаючого дозвілля школярів є, на Ваш погляд, найбільш ефективними?» засвідчив відсутність диференційованого підходу до вирішення окресленої проблеми. Так, переважна більшість студентів (51%) зазначила, що такими заходами є «спортивні змагання, фізичні вправи, ранкова гімнастика». 19% наполягають на важливості впровадження елементів ігрової діяльності (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Засоби організації здоров'язберігаючого дозвілля школярів

Засоби організації здоров'язберігаючого дозвілля молодших школярів	Рангове місце	Кількість студентів, %
Упровадження ігрової діяльності	II	19
Консультації з вчителем і вихователем	VII	4
Організація дитячих майданчиків, літніх таборів відпочинку, спортивних секцій	III	15
Організація спортивних змагань, фізичних вправ, ранкової гімнастики	I	51
Проведення інтелектуальних конкурсів	V	5
Проведення бесід, дискусій	IV	6

На ефективності такого засобу, як «організація дитячих майданчиків, літніх таборів відпочинку, спортивних секцій» наголосили 15% студентів. Підкреслили значущість активізації мисленнєвої діяльності 11% респондентів (серед них 5% наголосили на необхідності проведення інтелектуальних конкурсів, 6% – на значущості читання, бесід, дискусій). Оптимізаційний вплив на дозвіллове здоров'язбереження такого заходу, як «консультація із вчителем і вихователем» відзначили 4% студентів.

Третє питання анкети передбачало висловлення свого ставлення до організації здоров'язберігаючого дозвілля школярів. Слід наголосити, що більше половини респондентів (68%) заявили про позитивне ставлення до цього виду діяльності учнів (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

**Ставлення майбутніх учителів початкових класів до організації
здоров'язберігаючого дозвілля молодших школярів**

Ставлення здобувачів вищої освіти до організації здоров'язберігаючого дозвілля школярів	Кількість здобувачів вищої освіти, %
Активно-позитивне	18%
Позитивне	68%
Байдуже	10%
Негативне	4%

Активно-позитивне ставлення було виявлене у 18% студентів, байдуже – у 10%, негативне – у 4%.

Окреслені результати свідчать про достатньо високий показник зацікавленості студентів у цій проблемі, їхнє бажання брати участь в оптимізації дозвіллевого здоров'язбереження школярів. Було здійснене також опитування студентів на предмет тих заходів освітнього процесу у вищій школі, що викликають у них найбільший інтерес та впливають на процес оволодіння знаннями й вміннями організації здоров'язберігаючого дозвілля школярів.

Майбутніми фахівцями були окреслені такі аспекти, як: підготовка рефератів, розв'язання проблемних педагогічних ситуацій, організація дискусій, добір літератури, пошук інформації з проблеми здоров'язберігаючого дозвілля в мережі Інтернет.

Так, 62% респондентів у ролі одного з аспектів підготовки до організації здоров'язберігаючого дозвілля школярів, що їм найбільш імпонує, назвала пошук інформації в Інтернет. Організацію дискусій як таке завдання, що подобається у найбільшій мірі, визначила майже п'ята частина студентів (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Аспекти підготовки до організації здоров'язберігаючого дозвілля, що найбільш імпонують здобувачам вищої освіти

Аспекти підготовки студентів до організації здоров'язберігаючого дозвілля школярів	Рангове місце	Кількість студентів, %		
		1-2 курси бакалавр. рівень	3-4 курси бакалавр. рівень	1-2 курси магіст. рівень
Організація дискусій	II	25	22	23
Підбір літератури	V	11	13	10
Підготовка рефератів	IV	16	14	12
Пошук інформації в Інтернет	I	22	25	30
Розв'язання проблемних педагогічних ситуацій	III	20	16	17
Участь у наукових конференціях	VI	6	10	8

Завдання «розв'язання проблемних педагогічних ситуацій» знаходиться на третьому ранговому місці. Його вважають оптимальним у підготовці до організації здоров'язберігаючого дозвілля дітей 20% студентів 1-2 курсу, 17% – 3-4 курсу, 16% – здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти. Підготовка рефератів викликає зацікавленість лише у 16%, 14%, 12% зазначених вище категорій респондентів.

Отже, результати анкетування майбутніх учителів початкових класів свідчать, що в найбільшій мірі їх приваблюють такі аспекти підготовки до організації здоров'язберігаючого дозвілля школярів, як пошук інформації з

проблеми здоров'язберігаючого дозвілля в мережі Інтернет, організація дискусій, розв'язання проблемних педагогічних ситуацій.

Аналіз окреслених результатів продемонстрував однаковий рівень сформованості компонентів готовності до організації здоров'язберігаючого дозвілля школярів у здобувачів вищої освіти експериментальної та контрольної груп. Наголосимо, що більшість респондентів виявили початково-формульальний і репродуктивний рівні за всіма критеріями, що й засвідчує необхідність впровадження експериментальної структурно-функціональної моделі формування цієї готовності студентів.

Матеріали, отримані в результаті проведення констатувального етапу експерименту, підтвердили недостатнє використання системи тренінгової роботи, індивідуальних дослідних завдань, творчих проектів у навчально-виховному процесі вищих закладів освіти. Це свідчить про необхідність інноватизації формування готовності студентів до забезпечення ефективного здоров'язбереження дітей.

РОЗДІЛ 3

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА МОДЕЛІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧОГО ДОЗВІЛЛЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

3.1. Загальна характеристика структурно-функціональної моделі формування готовності майбутніх учителів початкових класів до організації здоров'язберігаючого дозвілля молодших школярів

Як свідчить здійснений нами аналіз численних наукових праць [1-3; 12; 41] провідним у підготовці педагога до розвитку духовно, соціально, психічно й фізично здорової дитини в будь-якому ракурсі (здоров'язберігаючого дозвілля, культури здоров'я, здорового способу життя або здоров'язберігаючої компетентності) є можливим лише за умов його озброєння системою знань щодо закономірностей розвитку школяра. Слід наголосити, що на етапі професійної підготовки у студента мають бути не лише закладені основи теоретичних і практичних знань цієї проблеми, але також і сформовані вміння самостійного розширення власного фонду знань. Забезпечити ефективність окреслених процесів, як неодноразово наголошувалося (І. Бех, С. Гончаренко, І. Зязюн, В. Кремень), є можливим шляхом активізації пізнавальної діяльності майбутніх фахівців.

Так, В. Кремень [18] наголошує, що сьогодні є особливо важливим навчитися використовувати знання у власній діяльності – саме це сприяє інноваційному перетворенню освіти. Науковець звертає увагу на той факт, що система знань майбутніх педагогів має бути багатокomпонентною та складноструктурованою, яка в своїй основі містить методологічні орієнтири, що дозволяють фахівцю ефективно діяти в певному парадигмальному полі,

збагачуючи свої теоретичні знання, індивідуальний досвід, здійснюючи науковий пошук з проблем оптимізації здоров'язберігаючого дозвілля.

Окреслене вище й зумовило необхідність висунення такої педагогічної умови, як *активізація пізнавальної діяльності майбутніх учителів початкових класів у процесі вивчення дисциплін педагогічного циклу як засобу формування їхнього індивідуального наукового фонду щодо сутності, структури та характеристик здоров'язберігаючого дозвілля молодших школярів.*

Як засвідчило проведене нами дослідження, здоров'язберігаюче дозвілля є багатокомпонентним утворенням, у зв'язку з чим виникає необхідність озброєння студентів технологіями формування кожного конкретного компонента – духовно-ціннісного, когнітивного, фізичного. Сформувані у майбутніх фахівців практичні вміння є доцільним лише в ході активної перетворювальної діяльності, котра має носити добровільний характер, збуджувати зацікавленість до проблеми здоров'язберігаючого дозвілля, передбачати можливість внесення інновацій щодо організації навчання. Всім цим вимогам відповідає тренінгова робота, котра, зважаючи на її пошуково-творчу спрямованість, мобілізує педагогічно-діяльнісний потенціал особистості. Саме тому, другою педагогічною умовою було запропоновано *оптимізацію тренінгової діяльності зі здобувачами вищої освіти у ході роботи проблемних груп, котра передбачає поетапне оволодіння технологіями організації здоров'язберігаючого дозвілля.*

Важливою складовою професійної підготовки вчителя є педагогічна практика. В розрізі оволодіння компонентами готовності до організації здоров'язберігаючого дозвілля молодших школярів важливим є надання студентам можливості застосувати накопичені знання, перевірити власний рівень спроможності до впровадження такої діяльності, розробляти методи, прийоми й технології її активізації. Педагогічна практика дозволяє виховати у майбутніх учителів такі якості, як педагогічна гнучкість у застосуванні методів і технологій, швидкість реагування в неповторності та природності

проблемних ситуацій, в контексті котрих є можливим доопрацювати кожен ланку методу або прийому. Окрім того, реальний освітній процес не просто актуалізує, але вимагає творчого педагогічного продукту від студента-практиканта в кожному акті свого розгортання, що пояснюється його багатодиференційованим, складноструктурованим характером. У такому середовищі максимально активізується відповідальність студента за власні педагогічні дії в аспекті розроблених ним навчально-виховних заходів. Це особливо посилюється, коли мова йде про літню табірну практику здобувачів вищої освіти, де діти залишаються на певний час далеко від своєї сім'ї та звичного для них оточення. У цих обставинах майбутні фахівці мають звертати особливу увагу на той неповторний «життєвий курс» (В. Франкл), яким «йде» кожна дитина, на її цілі, мотиви, досвід, здібності, інтенсивність прагнень до самовиявлення. Студент-практикант має змогу впливати на морально-емоційний зміст діяльності школяра в літньому таборі відпочинку, націлюючи його на досягнення певних цілей власного саморозвитку й самовдосконалення, які можуть розглядатися в ролі певних духовних опор становлення особистості. Отже, третьою педагогічною умовою впровадження експериментальної технології підготовки студентів до організації здоров'язберігаючого дозвілля дітей є *використання потенціалу педагогічної практики з метою забезпечення самостійності продуктивної діяльності майбутніх учителів початкових класів з удосконалення дозвілльового здоров'язбереження учнів.*

Задля реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів початкових класів до організації здоров'язберігаючого дозвілля молодших школярів було розроблено структурно-функціональну модель, що містила такі етапи: інформаційно-збагачувальний, адаптивно-конструктивний, продуктивний (рис. 3.1).

Рисунок 3.1. Структурно-функціональна модель формування готовності майбутніх учителів початкових класів до організації здоров'язберігаючого дозвілля молодших школярів

Метою пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти інформаційно-збагачувального етапу є ознайомлення із закономірностями психічного та фізичного розвитку дітей шкільного віку, механізмами їх адаптації до навколишнього середовища, сутністю здорового способу життя, технологіями організації з одного боку – здоров'язбереження дітей, з іншого – їхнього дозвілля.

На адаптивно-конструктивному етапі студенти оволодівали технологіями організації здоров'язберігаючого дозвілля школярів. Майбутні фахівці на основі дослідження традиційних засобів розробляли власні варіанти оптимізації здоров'язберігаючого дозвілля дітей, готували інструкції та алгоритми до проведення розроблених виховних заходів, складали портфоліо.

У контексті продуктивного етапу майбутні фахівці були орієнтовані на розробку власних технологій організації здоров'язберігаючого дозвілля молодших школярів. Здобувачі вищої освіти готували наочні посібники, електронні варіанти завдань, розробляли проекти виховних заходів. Також укладали методи для самодіагностики рівнів підготовки до забезпечення ефективного здоров'язберігаючого дозвілля дітей.

Вони розробляли методичні рекомендації для вчителів-практиків, створювали систему підготовки до цієї діяльності здобувачів. Представлена модель відбиває основні компоненти готовності студентів до організації здоров'язберігаючого дозвілля школярів – мотиваційний, змістовий, технологічний. Критеріями оцінки сформованості цієї готовності є мотиваційний, інформаційно-знанняєвий, процесуально-операційний. Досягнуті сформованості готовності є можливим, якщо реалізувати в навчальному процесі окреслені педагогічні умови, використовуючи у якості організаційної бази дисципліни педагогічного циклу, проблемні групи та педагогічну практику здобувачів вищої освіти. Забезпечити послідовність формування компонентів готовності є можливим, якщо організувати процес підготовки за інформаційно-збагачувальним, адаптивно-

конструктивним і продуктивним етапами. Результатом упровадження експериментальної моделі є готовність, рівнями сформованості якої є самостійно-креативний, продуктивний, репродуктивний, початково-формувальний.

Результатом педагогічного впливу майбутніх учителів початкових класів на процес підвищення ефективності здоров'язберігаючого дозвілля школярів є розвиток у дітей духовно-ціннісного, когнітивного та фізичного компонентів: оволодіння цінностями здорового способу життя, культури поведінки, знаннями про позитивні фактори здоров'язбереження й ті чинники, котрі негативно впливають на здоров'я, безпеку життєдіяльності, виховання у учнів сили волі, витривалості, формування фізичної досконалості.

Отже, структурно-функціональна модель відбиває всі складові підготовки майбутніх учителів початкових класів до організації здоров'язберігаючого дозвілля молодших школярів: мету – формування відповідної готовності, її компоненти, критерії оцінювання сформованості цих компонентів, педагогічні умови впровадження моделі в освітній процес, організаційну базу розгортання експериментальної роботи, етапи формування готовності й очікуваний результат – рівні сформованості готовності.

3.2. Аналіз дидактичної потужності методів експериментальної моделі у ході реалізації педагогічних умов

Забезпечити оптимальність підготовки майбутніх учителів початкових класів до здоров'язберігаючого дозвілля школярів є можливим шляхом використання усього комплексу дидактичних заходів, передбачених освітньою програмою: лекційні, семінарські та практичні заняття, самостійна діяльність, підготовка курсових та кваліфікаційних робіт. Саме

систематичність, послідовність та динамічність підвищення складності матеріалу, котрий пропонується студентам у контексті навчальних дисциплін педагогічного циклу, дозволяє активізувати пізнавальну діяльність майбутніх фахівців, сформувати внутрішню мотивацію, утворити необхідну інформаційну базу, що є основою формування вмінь організації здоров'язберігаючого дозвілля школярів.

Експериментальну роботу було організовано на базі таких дисциплін педагогічного й психологічного циклу: бакалаврський рівень («Педагогіка», «Психологія», «Теорія і методика виховної роботи», «Основи педагогічної майстерності»); магістратерський рівень («Інноваційні педагогічні технології в початковій школі», «Методика викладання педагогічних дисциплін»).

На лекційних заняттях відповідно до теми певного змістового модуля студентам викладалася теоретична інформація щодо сутності здоров'язберігаючого дозвілля, закономірностей та технологій його організації. На практичних заняттях мали місце активні засоби формування вмінь адаптації відомих технологій та розробки власних підходів з оптимізації дозвіллевого здоров'язбереження школярів.

У процесі експериментальної роботи були запроваджені самостійні завдання. Ми дотримуємося позиції М. Князян, що самостійна робота є пізнавальною діяльністю, яка спрямована на виховання у здобувачів вищої освіти цінностей самостійного оволодіння знаннями про світ, активізацію інтересів до змісту професійної діяльності, підвищення ефективності формування компетентностей фахівців. Розроблені самостійні завдання, що мали на меті озброєння студентів навичками організації здоров'язберігаючого дозвілля, було класифіковано відповідно до запропонованих етапів – інформаційно-збагачувального, адаптивно-конструктивного й продуктивного.

За окресленими етапами було організовано й науково-дослідницьку діяльність, котра передбачала проведення досліджень у межах підготовки доповідей на студентських науково-практичних конференціях, виконання

індивідуальних навчально-дослідних завдань, курсових і кваліфікаційних робіт з «Педагогіки», «Теорії і методики виховної роботи», «Психології» (для студентів бакалаврату).

У ході вивчення навчальної дисципліни «Психологія», а саме змістового модуля «Особистість у діяльності і спілкуванні», студентам до початку лекції в межах інформаційно-збагачувального етапу було запропоновано підготувати доповіді з тем:

– «Закономірності фізичного (психічного) розвитку дітей у віці 6-12 років», покажіть своєрідність становлення психіки дитини на різних вікових етапах означеного періоду (молодших школярів, підлітків);

– «Особливості психологічної адаптації першокласників до умов школи у процесі дозвіллевої діяльності»;

– «Психосаморегуляція як важливий фактор здоров'язберігаючого дозвілля дітей»;

– «Здоровий образ життя дитини: сучасний погляд на проблему»;

– «Екологія душі дитини: культура, духовність, мораль».

Наведені варіанти завдань дозволяють спонукати студентів до роботи пошукового, креативного характеру, осмислити рівень власних знань з проблем фізичного та психічного розвитку школярів, ролі морального виховання, висловити своє бачення щодо розв'язання цих проблем.

З метою актуалізації системи знань про особливості розвитку дітей молодшого шкільного віку студенти у форматі змістових модулів «Особистість у діяльності і спілкуванні», «Пізнавальна діяльність особистості» готували доповіді з тем: «Закономірності розвитку чуттєвих форм пізнання дійсності у молодших школярів»; «Засоби оптимізації розвитку мислення дітей»; «Методи виховання творчої уяви школярів»; «Характер переживання почуттів дітьми молодшого шкільного віку»; «Порівняльний аналіз особливостей розвитку міжособистісних стосунків дітей початкової та середньої школи»; «Закономірності формування Я-концепції особистості молодшого школяра»; «Своєрідність спілкування дітей

як міжособистісної взаємодії»; «Основні види діяльності школярів молодшого та середнього віку».

Окрім цього, студенти були розподілені на декілька груп – аналітичну та експертну; одна й та сама тема пропонувалася експерту й аналітику, які в ході підготовки доповіді мали розкрити різні аспекти запропонованої вище проблеми. Представлення матеріалу експертом передбачало обов'язкову аргументацію своїх ідей, які мали бути оцінені аналітиком з наведенням спростувань, зауважень, доповнень. Всі інші студенти академічної групи ставили питання, висловлювали свою позицію щодо розкриття теми експертом і аналітиком. Наприкінці заняття здійснювався вибір найбільш цікавих, змістовних та повних доповідей, за які студенти отримували певну кількість балів.

Завдання, які пропонуються на рівні інформаційно-збагачувального етапу на практичних заняттях, виконувалися й у вигляді підготовки рефератів, рефлексивних есе, творчих нарисів. Так, у процесі експериментальної роботи у змістовому модулі «Особистість у діяльності і спілкуванні» студентам пропонувалося підготувати цикл рефератів за такими психологічними аспектами проблеми організації здоров'язберігаючого дозвілля школярів: «Закономірності формування спілкування як міжособистісної взаємодії у здоров'язберігаючому дозвіллі»; «Міжособистісні стосунки у тимчасовому дитячому колективі у контексті здоров'язберігаючого дозвілля»; «Розвиток вольових якостей як важливого чинника здоров'язбереження дитини».

Рефлексивні есе та творчі нариси спрямовано на аналіз власного досвіду здобувачів вищої освіти з проблем організації здоров'язбереження; вони мають на меті активізувати усвідомлення майбутніми вчителями засобів розвитку альтруїстичних, практичних, гностичних емоцій, уваги, мислення, волі, пам'яті дитини у ході дозвіллевої діяльності.

Завдання адаптивно-конструктивного етапу, що впроваджувалися на практичних заняттях із змістових модулів «Особистість у діяльності і

спілкуванні», «Емоційно-вольова сфера особистості», «Психологія індивідуальності» орієнтують студентів на вивчення методів діагностики психічного розвитку школярів у здоров'язберігаючому дозвіллі.

Завдання адаптивно-конструктивного етапу на семінарських заняттях за змістовим модулем «Теорія виховання» передбачали розробку студентами варіантів позакласних заходів, що сприяють фізичному укріпленню дітей, формуванню в учнів знань про здоров'язбереження, вихованню в них ціннісного ставлення до свого здоров'я та здоров'я інших людей. Майбутнім учителям було запропоновано декілька завдань (відповідно до теми семінарського заняття), у форматі кожного з яких студенти аналізували педагогічні концепції, інноваційні технології та розробляли власні варіанти навчально-виховних заходів, наприклад:

1. Опрацюйте психологічні закономірності особистості в молодшому шкільному віці, висунуті І. Бехом [2]. Відповідно до окреслених науковцем закономірностей і принципів особистісно орієнтованої освіти побудуйте програму фізичного виховання школярів у літньому оздоровчому таборі.

2. Запропонуйте варіанти виховних заходів на етапі позакласної роботи, спрямованих на формування у дітей морально-етичних цінностей, висунутих Г. Сковородою.

3. Дослідіть систему фізичного виховання у педагогічних технологіях М. Монтесорі «Будинок вільної дитини», «Школі успіху і радості» С. Френе, вальдорфських школах. Розкрийте, яким чином пов'язане моральне, розумове й фізичне виховання дітей у контексті кожної з окреслених технологій. Утворіть проект навчально-виховного заходу за однією з означених технологій.

4. Назвіть основні характеристики заняття-спектаклю в технології фізичного виховання М. Єфименка. Розробіть план уроку відповідно до принципів «Театру фізичного розвитку та оздоровлення дітей».

5. Проаналізуйте технологію колективного творчого виховання (за І. Івановим). Яким чином провідні положення окресленої технології можуть

бути використані задля підвищення ефективності здоров'язберігаючого дозвілля дітей в літньому оздоровчому таборі? Побудуйте програму творчої дозвіллевої діяльності дітей (певної вікової групи), що сприяє активізації їх здоров'язбереження.

б. На основі вивчення провідних принципів педагогічної технології «створення ситуації успіху» розробіть систему позакласних заходів, що оптимізують дозвіллеву здоров'язберігаючу діяльність дітей початкових класів.

У межах реалізації ОП Початкова освіта на другому (магістерському) рівні вищої освіти на продуктивному етапі підготовки педагогів до організації здоров'язберігаючого дозвілля школярів у контексті навчальних дисциплін «Інноваційні педагогічні технології в початковій школі», «Методика викладання педагогічних дисциплін» передбачалося орієнтувати здобувачів на самостійну розробку проектів лекційних, семінарських занять, утворення програм діяльності літніх оздоровчих таборів, комплектування творчих завдань для навчальної і виробничої практики майбутніх учителів початкових класів. Блокова організація індивідуальних навчально-дослідних завдань за темами змістових модулів мала на меті спрямувати студентів на вивчення державних документів, методології вищої освіти, технологій активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів у контексті Болонського процесу тощо.

Отже, експериментальну роботу в контексті дисциплін педагогічного циклу було спрямовано на дослідження таких методологічних підходів, як гуманістична педагогіка, особистісно орієнтована освіта. Студенти оволодівали вміннями аналізувати, систематизувати, класифікувати, узагальнювати теоретичний матеріал, обирати необхідну для розв'язання проблеми підвищення ефективності здоров'язберігаючого дозвілля школярів інформацію, розробляти комплекти виховних заходів із дозвіллевого здоров'язбереження, виховувати у дітей бажання доримувати вимоги здорового способу життя, активізувати суб'єктну позицію школярів,

здійснювати самооцінку та самоконтроль результатів власного виховного впливу на особистість дитини.

З метою оптимізації формування компонентів готовності студентів до організації здоров'язберігаючого дозвілля школярів нами була розроблена цілісна система тренінгів, що мала місце в процесі роботи проблемної групи. Як відомо, тренінг (від англійського training – тренування) – це інтенсивне навчання, котре відрізняється практичною спрямованістю. На відміну від навчання в межах освітніх програм, яке орієнтоване на формування системи знань, навчання-тренінг має на меті розвиток навичок студентів та засвоєння ними нового досвіду. Тренінгова робота передбачає втілення на практиці накопичених знань, інтеріоризацію вмінь, доведення до автоматизму набутих дій [41].

Структуру розробленої системи тренінгів складала завдання, котрі було класифіковано відповідно до визначених етапів розгортання експериментальної технології. Тренінги упродовжувалися на засіданнях студентської наукової проблемної групи «Організація здоров'язберігаючого дозвілля молодших школярів», де студенти в ході колективної роботи ознайомлювалися з теоретичними аспектами цієї проблеми та стратегіями її розв'язання.

Тематика роботи проблемної групи віддзеркалювала методологічні, теоретичні та технологічні напрями вивчення дозвілльового здоров'язбереження:

- «Сутність і структура здоров'язберігаючого дозвілля школярів та принципи його організації»;
- «Засоби формування духовно-ціннісного компонента як системоутворювального в структурі здоров'язберігаючого дозвілля»;
- «Специфіка когнітивного компонента та шляхи його розвитку»;
- «Фізичний компонент й стратегії його формування».

У ході інформаційно-збагачувального етапу на першому засіданні проблемної групи студентам було запропоновано проаналізувати відомі в

педагогічній науці визначення сутності понять «здоров'язбереження», «дозвілля», висунути та аргументувати наукову доцільність власного варіанту визначення феномена «здоров'язберігаюче дозвілля школярів». Майбутні фахівці мали визначити компонентно-структурний склад цього феномена. Після цього студенти обговорювали принципи оптимізації здоров'язберігаючого дозвілля дітей, а саме:

- цілісного формування усіх компонентів здоров'язберігаючого дозвілля з урахуванням природної активності школяра молодшого віку;
- гармонійного самотворення особистості дитини в дозвілльєвій діяльності через радість життя, радість творчості та радість співпраці;
- забезпечення особистісно орієнтованого підходу до виховання гуманістичних цінностей учня;
- повного врахування індивідуальної своєрідності фізичного, емоційного, морального, розумового розвитку школяра; вибір засобів, що забезпечують впевненість кожної дитини у своїх силах, її спрямування на досягнення максимального результату. Орієнтиром може стати такий девіз: «у нас немає переможців і переможених, у нас кожний – переможець»;
- активізації спілкування на гуманістичних засадах як у дитячому колективі, так і між вихованцями й вихователями; забезпечення щастя від очікування успіху в колективній діяльності;
- широка творча взаємодія між вихователями й дітьми.

Студенти були націлені й на формулювання власного варіанту системи принципів з повним обґрунтуванням своїх ідей.

Відповідно до специфіки кожного окремого компонента здоров'язберігаючого дозвілля студенти знайомилися з комплексом методів їх формування та розвитку на тематичних засіданнях проблемної групи.

На засіданні проблемної групи, тема якого – «Засоби формування духовно-ціннісного компонента як системоутворювального у структурі здоров'язберігаючого дозвілля», – майбутні педагоги оволодівали методами розвитку духовно-ціннісного компонента, серед яких тематична бесіда,

дискусія, обговорення проблем здоров'язбереження, підготовка учнями роздумів, доповідей, складання порад.

Забезпечити оволодіння студентами прийомами формування когнітивного компонента здоров'язберігаючого дозвілля було можливим шляхом опрацювання засобів організації вікторин, наприклад, «Чи знаєш ти правила гігієни?», підготовки конкурсу «Що? Де? Коли?» (з проблем анатомії і фізіології дитини), дискусії «Як поводитися у багатолюдних місцях?», бесід «Правила дорожнього руху», «Шляхи раціонального харчування», «Режим дня молодшого школяра».

Принципово важливою була підготовка майбутніх учителів початкових класів до озброєння школярів знаннями про природу, прагненнями й вміннями її оберігати, оскільки саме екологічні знання й вміння дозволяють людині систематично підтримувати гармонійні взаємовідносини з довкіллям й розвивати біосферу. Майбутні фахівці підбирали матеріал про сутність й структуру методу портфоліо, після чого вони розробляли варіанти портфоліо, котрі можуть бути впроваджені в роботі творчої групи «ДРУЖБА». Наприклад, запропонувати школярам утворити колективне портфоліо «Чистота природи – запорука твого здоров'я», в контексті якого учні мають підібрати матеріал про екологічні проблеми, особливості розвитку рослинного й тваринного світу, проаналізувати літературу про природу, провести спостереження за нею, порівняти різні підходи щодо розв'язання проблем охорони навколишнього середовища. Спостереження за природою рідного краю, аналіз життя тваринного світу поглиблюють знання учнів, розширюють їхній кругозір. Ознайомлення з природою, порами року, живим та неживим світом формує прагнення школярів пізнавати більше, активізує їхню допитливість і жагу знань. Пізнання учнями природних циклів рідного їм куточка планети, введення їх у світ природних таємниць, виховання поваги до живої та неживої природи дозволяє закріпити любов до навколишнього світу, турботу про нашу планету, прагнення до її захисту та очищення.

Оскільки у структурі портфоліо одним з ефективних засобів активізації здоров'язберігаючого дозвілля школярів є підготовка мікрооповідань про важливість чистоти довкілля, було доцільним забезпечити підготовку здобувачів вищої освіти до впровадження цього методу. Студенти ознайомлювалися з орієнтовною тематикою мікрооповідань (наприклад, «Чистота Чорного моря як обов'язок кожного європейця», «Що я роблю для збереження природи рідного краю?», «Процвітання або занепад: яким буде природа нашого регіону через десять років?»), розробляли власні варіанти тем, готували план написання мікрооповідання. Проведення екскурсій та підготовка оповідань покликані доповнити та систематизувати одержані учнями знання. Після цього із студентами проводилися дискусії щодо оптимізаційного впливу окреслених методів на динаміку проникливого входження учнів у причини екологічних проблем, розуміння ними закономірностей функціонування неживої та живої природи за умов її чистоти або забруднення, характер збагачення та інтеграції знань дітей про природу, поглиблення їхньої ерудиції, активізації творчих сил.

Окрім цього, на засіданнях проблемної групи («Специфіка когнітивного компонента та шляхи його розвитку») передбачалося ознайомлення студентів з методом евристичного діалогу як одним із ефективних засобів формування когнітивного компонента здоров'язберігаючого дозвілля. Евристичний діалог передбачає постановку перед учнями запитань з метою активізації їхнього мислення з приводу певної проблеми. Майбутні учителі початкових класів мали усвідомити, що такий підхід спрямований на виявлення позиції молодшого школяра з проблем здоров'язбереження: він має проаналізувати таку поведінку, котра не отримує позитивного схвалення та висунути й охарактеризувати власну модель поведінки у ситуаціях, коли людина виявляє піклування про власне здоров'я й здоров'я інших людей. Евристичний діалог має на меті утворення системи валеологічних цінностей учня, забезпечення його стійкої орієнтації на охорону здоров'я, виявлення власної волі у протидії діям, що його

руйнують. Ті міркування, які були висловлені школярами в процесі евристичного діалогу, можуть бути оформлені ними у складі портфоліо у вигляді рекомендацій.

Важливими психолого-педагогічними чинниками розвитку когнітивного компонента здоров'язберігаючого дозвілля молодших школярів виступають формування у них пізнавальних інтересів та виховання прагнення до взаємодопомоги. Саме тому метою студентів було активізувати інтерес учнів до охорони соціального здоров'я, їх залучення до активної взаємодії з навколишнім середовищем, спонукання їх переживати та піклуватися про оточуючих людей, що сприяє розвитку не лише когнітивного, але й духовно-ціннісного компонента здоров'язберігаючого дозвілля.

Отже, метою тренінгової роботи є формування у здобувачів вищої освіти системи знань про здоров'язберігаюче дозвілля, його структурні компоненти (духовно-ціннісний (виховання гуманності, культури, високої моральної поведінки дітей), фізичний (загартування організму), когнітивний (оволодіння знаннями про здоровий спосіб життя)). Студенти усвідомлювали, що забезпечити оптимальний характер здоров'язберігаючого дозвілля є можливим за умов систематичного формування окреслених компонентів; оволодівали методами, які сприяють вихованню гуманістичних цінностей учнів, радості життя, творчості та колективної співпраці, враховують індивідуальну своєрідність фізичного, морального, розумового розвитку кожного школяра, забезпечують його впевненість у своїх силах.

Педагогічна практика студентів складається з декількох компонентів: організаційно-дозвіллева, яка має місце на 2 курсі навчання студентів у закладі вищої освіти, виробнича практика, що здійснюється у межах підготовки бакалаврів та магістрів. Оскільки студенти у ході літньої табірної практики працюють у таборах літнього відпочинку, дитячих центрах, спортивно-оздоровчих таборах, виникає необхідність у впровадженні двох щаблів їх підготовки:

– препаративного (пропедевтичне оволодіння прийомами організації здоров'язберігаючого дозвілля школярів на групових консультаціях);

– реалізаційного (безпосереднє втілення у ході педагогічної практики накопичених знань та вмінь, виконання завдань у процесі та з метою забезпечення ефективного здоров'язберігаючого дозвілля дітей).

Метою розробленої системи препаративної роботи було озброєння студентів знаннями й уміннями організовувати здоров'язберігаюче дозвілля дітей; засобами – розробка проєктів, укладання методичних вказівок, портфоліо, участь у дискусіях, дебатах, конкурсах.

Препаративна робота інформаційно-збагачувального етапу передбачала оволодіння майбутніми вчителями комплексом принципів щодо організації педагогічної практики (громадянськості та національної спрямованості навчання; науковості та врахування передового педагогічного досвіду вищої школи; зв'язку теорії з практикою; свідомості й активності студентів; поєднання колективної та індивідуальної роботи; взаємозв'язку навчання, розвитку та виховання особистості майбутнього фахівця в процесі педагогічної практики тощо).

Задля систематизації теоретичних знань студентів та їх актуалізації відповідно до забезпечення ефективного здоров'язберігаючого дозвілля студентам було також запропоновано розробити проєкт з оптимізації цього виду відпочинку школярів у полі тієї чи іншої педагогічної теорії й технології (особистісно орієнтована освіта, розвивальне навчання, формування творчої особистості, колективно-творче виховання, створення ситуації успіху). Майбутнім учителям необхідно було дослідити концептуальне поле кожної теорії (основні положення, принципи, вимоги до особистості вчителя тощо) та на основі цих знань сформулювати принципи оптимізації здоров'язберігаючого дозвілля школярів у контексті кожної з них. Після цього студенти формулювали систему педагогічних вимог

підвищення ефективності здоров'язберігаючого дозвілля дітей та, відповідно до них, розробляли власний варіант виховного заходу.

Адаптивно-конструктивний етап у препаративній роботі мав на меті безпосередню практичну підготовку здобувачів вищої освіти до забезпечення ефективного здоров'язберігаючого дозвілля дітей. Цей етап підготовки проводився перед початком літньої табірної практики студентів. Вся інформація та практичні вміння, якими оволодівав майбутній фахівець, були систематизовані за такими напрямками: методи виховної роботи, що використовуються у процесі організації здоров'язберігаючого дозвілля школярів; спортивно-ігрова діяльність як один з факторів оптимізації здоров'язбереження дітей; педагогічна майстерність вихователя літнього табору відпочинку.

За першим напрямом було організовано мозковий штурм, який розгортався за такою інструкцією: 1. Охарактеризуйте основні групи методів виховання: формування свідомості (роз'яснення, бесіда, лекція, диспут, приклад), формування суспільної поведінки (педагогічна вимога, громадська думка, вправлення, привчання, доручення), стимулювання діяльності та поведінки (змагання, заохочення, покарання). 2. У процесі мозкового штурму запропонуйте ідеї щодо оптимального використання окреслених методів, згрупуйте їх у блоки з метою забезпечення цілісного впливу на особистість дитини (її свідомість, поведінку, діяльність). 3. Розробіть варіанти втілення методів формування свідомості з урахуванням специфіки організації виховної роботи у літньому таборі відпочинку.

Другий напрям – спортивно-ігрова діяльність як один з факторів оптимізації здоров'язбереження дітей – передбачав вивчення студентами сутності, рівнів розвитку, видів, засобів організації ігрової діяльності школярів. Результати цієї роботи були включені до індивідуального портфоліо студентів, котрий містив також план виховної роботи студентів у літньому таборі та власні оригінальні проекти ігор. Щодо проектів

спортивних ігор слід наголосити, що серед студентів проводився конкурс на кращий проект з його захистом та публічною презентацією.

Активізувати педагогічну майстерність майбутнього вчителя на етапі табірної практики (третьої напям) убачалося можливим шляхом спрямування студентів на вивчення технологій впливу на особистість дитини. Так, студенти мали розкрити сутність й запропонувати власний варіант реалізації вимог щодо забезпечення правилвідповідного виховного процесу (І. Бех). Після аналізу й обговорення таких правил, як: «Формування у вихованця позиції бути достойним прийняти естафету людської духовності»; «Культивування у вихованця потреби до морально-духовного багатства»; «Морально-духовне самовипробування вихованця»; «Організація життя вихованця, яке відповідне його морально-духовним цінностям»; «Єдність сприятливої ситуації особистісного функціонування вихованця і ситуації його морально-духовного самовираження»; «Дисгармонія у міжособистісному сприйнятті вихованців»; «Символізація морально-духовної цінності»; «Формування у вихованця морально здорового способу мислення»; «Організація особистісно конструктивного спілкування вихованців»; «Комунікативна виразність педагога у виховному процесі», студенти були орієнтовані на розробку конкретних прийомів виховання школярів у процесі здоров'язберігаючого дозвілля відповідно до окреслених вище положень. Така практична реалізація теоретичних засад виховання особистості актуалізує професійне мислення студентів, їх творчу уяву, рефлексивні дії.

На продуктивному етапі в контексті препаративної роботи студенти мали підготувати аналітичне есе з проблеми оптимізації здоров'язберігаючого дозвілля (в аспекті поведінки, діяльності, спілкування) школяра на основі аналізу психологічних закономірностей розвитку його особистості.

Отже, одним із засобів оптимізації підготовки студентів до організації здоров'язберігаючого дозвілля школярів є упровадження препаративної

роботи, котру було систематизовано за етапами (інформаційно-збагачувальним, адаптивно-конструктивним, продуктивним) на базі проведення колективного консультування.

Оптимізаційним впливом на формування готовності студентів до організації здоров'язберігаючого дозвілля школярів відзначається й завдання на виявлення своєрідності розвитку індивідуальних сил дитини на етапі відпочинку в літньому таборі. Студенти окреслювали ті якості характеру, розумові, вольові, фізичні здібності, які формуються й розвиваються у дітей у цей період.

На стадії розробки виховних заходів були організовані завдання, які передбачали висунення студентами оригінальних ідей щодо функціонування літнього табору відпочинку на засадах виховання здорового способу життя, організації дитячих колективів, формування у школярів кожного компонента здоров'язберігаючого дозвілля.

Так, був проведений конкурс проектів на створення літнього табору відпочинку. В цьому проекті студенти мали розробити устав та програму діяльності літнього табору, концепцію його функціонування та перспективного розвитку, принципи роботи, засоби керівництва колективом педагогів та дітей, професійні обов'язки педагогів. Майбутні фахівці окреслили й ті результати у напрямку підвищення ефективності здоров'язберігаючого дозвілля, котрі мають бути отримані.

Студентам було запропоновано розробити програму організації діяльності дитячих колективів різного віку на весь час функціонування табору (наприклад, на літній період), а також на час перебування школярів в ньому (наприклад, на місяць). Всі програми обговорювалися, обиралися найбільш дидактично потужні, які втілювалися у безпосередню роботу літнього табору. Окрім цього, студенти виконували завдання «Засоби формування духовно-ціннісного компонента здоров'язберігаючого дозвілля в контексті літнього табору відпочинку». Кожний здійснював аналіз тих можливостей, які мають місце лише в літньому таборі задля виховання

духовно-ціннісних детермінант здоров'язбереження. Після цього студентами пропонувався перелік заходів, які є доцільним впроваджувати. Обговорювалися проекти, які можна застосувати з метою розвитку окресленого компонента у дітей різного віку (школярів молодшого, середнього, старшого віку). Студенти об'єднувалися в творчі групи задля розробки відповідних проектів. Була запропонована інструкція для виконання цього завдання: 1. Виокреміть ті моральні якості, котрі можуть бути сформовані в процесі літнього відпочинку школярів у таборі. 2. Назвіть ті аспекти дозвілля, що мають бути використані для активізації здоров'язбереження дітей різного віку. 3. Розробіть проект циклу виховних бесід, дискусій, лекцій, дебатів тощо з формування цінностей здорового способу життя, культури поведінки, краси внутрішнього світу людини. 4. Здійсніть оцінку вашого впливу на особистість дитини й тієї динаміки розвитку духовно-ціннісного компонента, який мав місце під час та після проведення виховного заходу.

Підготовка студентів до розвитку когнітивного компонента здоров'язберігаючого дозвілля здійснювалася завдяки впровадженню завдань на розробку майбутніми фахівцями змісту та програм розповідей, бесід, конкурсів, вікторин, ігор, які актуалізують знання школярів щодо факторів збереження та руйнування здоров'я.

Синтезу знань школярів про здоров'язбереження слугує розробка індивідуальних і колективних портфоліо. Ця робота значно активізує й формування всіх компонентів готовності студентів до організації здоров'язберігаючого дозвілля школярів, оскільки майбутні фахівці мають запропонувати власні ідеї щодо тематики й структури портфоліо, здійснити прогноз тих труднощів, які можуть виникнути у дітей, розподілити обов'язки між школярами щодо виконання певного завдання (котре може віддзеркалювати окремий розділ портфоліо), сформулювати робочі групи й скласти інструкції, що регулюють діяльність кожної з них. Окрім цього, студенти підбирали разом із школярами необхідну літературу, консультували

дітей щодо оформлення розділів портфоліо, здійснювали поточний і підсумковий контроль якості формування у вихованців духовно-ціннісного й когнітивного компонентів.

Особливого значення в літньому оздоровчому таборі набуває згуртування дитячого колективу, саме тому студенти були орієнтовані на розробку й впровадження таких прийомів, які слугують зміцненню дружби між дітьми, вихованню взаємоповаги, толерантності, емпатії. Так, у процесі експериментальної роботи практикантами були організовані розповіді дітей про себе, свою сім'ю та друзів, про школу, вчителів, улюблені навчальні дисципліни. Діти були об'єднані в групи за їхніми інтересами. Між групами проводилися конкурси на кращого знавця правил гігієни, брейн-ринг «Фізіологія людини», «Правильне харчування», «Правила дорожнього руху» тощо. Пропедевтична робота студентів полягала у розробці структури, програми та змісту окреслених виховних заходів.

Для розвитку фізичного компонента здоров'язберігаючого дозвілля школярів студенти розробляли навчально-виховні заходи ігрового («Веселий м'яч», «Гуси, гуси, додому», «Дід», «Сліпий кіт»), спортивного («Кращий легкоатлет», «Кращий боксер», «Кращий шахматист» тощо) та спортивно-ігрового характеру (змагання між окремими групами всередині певного дитячого колективу, змагання з участю вихователів та вихованців). Формування окресленого компонента потребує обов'язкової діагностувальної роботи студентів з розкриття психічного та фізичного здоров'я дітей, оцінки їхнього емоційного й фізичного стану. Є актуальною розробка індивідуальних педагогічних заходів для дітей, які хворіють; це допомагає включити всіх дітей у процес здоров'язберігаючого дозвілля, активізувати у кожного розвиток його компонентів.

Студенти здійснювали також бесіди й опитування дітей щодо ставлення у їхніх сім'ях до фізичної культури, частоти занять гімнастикою з батьками, прогулянок на свіжому повітрі.

Задля забезпечення цілісності формування готовності майбутніх фахівців до організації здоров'язберігаючого дозвілля їм було запропоновано розробити заходи, які сприяють системному моральному, розумовому, фізичному вихованню школярів. Як засвідчили результати експериментальної роботи, позитивним впливом на формування окресленої готовності студентів відзначається й таке завдання, як розробка рекомендацій «Практичні поради батькам з організації здоров'язберігаючого дозвілля дитини», в які студенти включають теоретичний матеріал щодо сутності й структури здоров'язберігаючого дозвілля, проекти тих виховних заходів, які були проведені ними в період педагогічної практики в літньому таборі, діагностувальні тести, котрі дозволяють виявити інтереси школярів, рівень їхнього психічного, емоційного, фізичного розвитку, а також рекомендації школяру щодо організації його індивідуального дозвіллевого здоров'язбереження.

На стадії рефлексії студенти здійснювали аналіз власних досягнень у сфері організації здоров'язберігаючого дозвілля, виокремлювали заходи, які мали найбільший вплив на дітей, пояснювали причини своїх недоліків, окреслювали напрями саморозвитку з метою підвищення ефективності розробки й впровадження виховних прийомів. На прикінцевому етапі практики в літньому таборі відпочинку студенти оцінювали володіння знаннями щодо закономірностей, принципів і методів виховання особистості дитини з урахуванням специфіки здоров'язберігаючого дозвілля, аналізували рівень сформованості своїх дій щодо виховання окремої дитини та колективу дітей за умови тимчасової відсутності батьків, досліджували якість педагогічної взаємодії, яка склалася між членами педагогічного колективу, власний внесок у розвиток певних традицій літнього оздоровчого табору. Майбутні фахівці підготували доповідь «Рефлексивний аналіз компонентів професіоналізму вихователя літнього табору відпочинку» (це завдання передбачало висвітлення компонентного складу професіоналізму вихователя та здійснення самооцінки рівня його сформованості у здобувачів вищої

освіти-практикантів) й есе, які мали на меті узагальнення власного досвіду й оцінку ефективності педагогічного впливу на розвиток школярів: «Літній оздоровчий табір як школа взаємодії з вихованцями: аналіз мого досвіду», «Коллективна творчість вихователя й вихованців як засіб формування здоров'язберігаючої компетентності дітей», «Мій вплив на виховання шляхетності школярів», «Динаміка мого професійного самозростання на базі літньої табірної практики».

Отже, неабиякого значення для підготовки студентів до організації здоров'язберігаючого дозвілля дітей набуває літня табірна практика, яка виступає своєрідною платформою, що сприяє: діагностиці рівня готовності студентів до втілення цієї діяльності; доповненню утвореної системи знань про закономірності впровадження здоров'язберігаючого дозвілля; відпрацювання набутих умінь та навичок з його організації.

Запропоновані препаративний та реалізаційний шаблі сприяють поступовій підготовці студентів до проектування засобів організації здоров'язберігаючого дозвілля дітей у період педагогічної практики, створенню внутрішніх індивідуально значущих мотивів цієї діяльності, досягненню інтеграції методологічних, професійно-теоретичних і професійно-прикладних знань, формуванню діагностувальних, конструктивних, рефлексивних умінь. Такий підхід дозволяє виховувати у майбутніх фахівців моральні цінності, культуру педагогічної праці, самодисципліну, відповідальність за результати свого впливу на розвиток особистості дитини.

3.3. Результати дослідно-експериментальної роботи

Результати контрольного етапу педагогічного експерименту підтвердили оптимізуючий вплив розробленої технології на ефективність

оволодіння студентами компонентами готовності до організації здоров'язберігаючого дозвілля школярів (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

**Показники сформованості готовності майбутніх учителів
початкових класів до організації здоров'язберігаючого дозвілля
молодших школярів**

№ п/п	Критерій, показники	Коефіцієнт	
		ЕГ	КГ
I.	Мотиваційний критерій	4,38	3,38
1	Задоволення участю в організації здоров'язберігаючого дозвілля учнів	4,38	3,39
2	Домінування внутрішніх індивідуальних і соціальних мотивів	4,36	3,34
3	Виявлення прагнення до саморозвитку в цій діяльності	4,4	3,42
II.	Інформаційно-знанняєвий критерій	4,3	3,38
4	Володіння методологічними знаннями	4,1	3,2
5	Володіння професійно-теоретичними знаннями	4,3	3,45
6	Володіння професійно-прикладними знаннями	4,5	3,49
III.	Процесуально-операційний критерій	4,32	3,16
7	Сформованість діагностувальних умінь	4,31	3,14
8	Сформованість конструктивних умінь	4,32	3,15
9	Сформованість рефлексивних умінь	4,34	3,19

Як свідчить аналіз результатів, в експериментальній групі були отримані більш високі коефіцієнти за всіма показниками. Так, найбільш високий коефіцієнт (4,5) був отриманий студентами експериментальної групи за інформаційно-знанняєвим критерієм, а саме показником «володіння професійно-прикладними знаннями», в контрольній групі цей коефіцієнт дорівнював лише 3,49. За показником «володіння професійно-теоретичними знаннями» було отримано в експериментальній групі – 4,3, в контрольній –

3,45, за показником «володіння методологічними знаннями» – відповідно 4,1 та 3,2.

За мотиваційним критерієм за показником «виявлення прагнення до саморозвитку» найбільший коефіцієнт (4,4) отримано в експериментальній групі, в контрольній він дорівнює 3,42; за показником «задоволення участю в організації здоров'язберігаючого дозвілля учнів» в експериментальній групі коефіцієнт дорівнює 4,38, в контрольній – 3,39; за показником «домінування внутрішніх індивідуальних і соціальних мотивів» – відповідно 4,36 й 3,34.

За процесуально-операційним критерієм, показником «сформованість рефлексивних умінь» було отримано в експериментальній групі коефіцієнт 4,34, в контрольній – 3,19; за показником «сформованість конструктивних умінь» – відповідно 4,32 й 3,15; за показником «сформованість діагностувальних умінь» – 4,31 й 3,14.

Отже, у здобувачів вищої освіти експериментальної групи був виявлений більш високий коефіцієнт сформованості готовності до організації здоров'язберігаючого дозвілля молодших школярів.

Результати прикінцевого зрізу, проведеного після упровадження експериментальної структурно-функціональної моделі, засвідчили зростання кількості студентів із самостійно-креативним рівнем сформованості мотиваційного компонента підготовки до організації здоров'язберігаючого дозвілля.

Наприклад, якщо до початку формувального етапу експерименту початково-формувальний рівень сформованості готовності за мотиваційним критерієм у експериментальній групі виявило 27% студентів, а в контрольній – 26%, то після його проведення в експериментальній групі таких вже не було, а в контрольній їхня кількість склала 20% респондентів (табл. 3.2).

В ЕГ після проведення експерименту кількість студентів із репродуктивним рівнем зменшилася на 44% (було 52% студентів, стало – 8%), тоді як у контрольній групі ця кількість зменшилася лише на 13%.

Результати сформованості готовності майбутніх учителів початкових класів до організації здоров'язберігаючого дозвілля школярів за мотиваційним критерієм

Рівні сформованості	Кількість студентів, %	
	Після проведення експерименту	
	ЕГ	КГ
Самостійно-креативний	45%	17%
Продуктивний	47%	23%
Репродуктивний	8%	40%
Початково-формульальний	0%	20%

Продуктивний рівень виявило в експериментальній групі після проведення експерименту 47% студентів було (15%), в контрольній – лише 23% (було – 16%).

Значно збільшилася кількість респондентів експериментальної вибірки із самостійно-креативним рівнем сформованості готовності за мотиваційним критерієм: до початку експерименту було 6% студентів з таким рівнем, стало – 45% . У контрольній групі ця різниця не є значною й складає 12%.

Аналіз результатів діагностики виявив, що в КГ початково-формульальний рівень є характерним для 18% студентів (1-2 курси), 17% (3-4 курси) та 16% (1-2 курси магістерського рівня) (табл. 3.3).

Репродуктивний рівень у контрольній групі виявила п'ята частина респондентів 1-2 курсів бакалаврського рівня (24%), 3-4 курсів бакалаврського рівня (23%) та 1-2 курсів магістерського рівня (22%). В експериментальній групі таких було лише 7%, 8% та 9% вищезазначених дослідних груп.

Таблиця 3.3

Результати діагностики рівнів сформованості готовності майбутніх учителів початкових класів за мотиваційним критерієм (після проведення експерименту)

Рівні	Кількість студентів (%)					
	1-2 курси бакалаврський рівень		3-4 курси бакалаврський рівень		1-2 курси магістерський рівень	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Самостійно-креативний	46%	21%	43%	19%	46%	20%
Продуктивний	47%	39%	48%	41%	46%	40%
Репродуктивний	7%	22%	9%	23 %	8%	24%
Початково-формульвальний	-	18%	-	17%	-	16%

Продуктивний рівень виявили в контрольній виборці 41% респондентів 1-2 курсів бакалаврського рівня, 40% – 3-4 курсів бакалаврського рівня, 39% – 1-2 курсів магістерського рівня. В експериментальній групі майже у половини респондентів було виявлено окреслений рівень: 48%, 47% та 46% у зазначених вище категоріях. Дослідження сформованості змістового компонента виявило, що в експериментальній групі кількість студентів із самостійно-креативним рівнем збільшилася на 38% (було – 4%, стало – 42%). У контрольній групі ця різниця складає лише 13% (було – 3%, стало – 16%) (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Результати сформованості готовності майбутніх учителів початкових класів до організації здоров'язберігаючого дозвілля школярів за інформаційно-знанняєвим критерієм (після проведення експерименту)

Рівні сформованості	Кількість студентів (%)	
	ЕГ	КГ
Самостійно-креативний	42%	16%
Продуктивний	48%	22%
Репродуктивний	10%	46%
Початково-формульвальний	0%	16%

Продуктивний рівень в експериментальній групі до початку експерименту виявило 14% респондентів, після його проведення – 48%, тоді як у контрольній групі до початку експерименту цей рівень було виявлено у 17%, після його закінчення – лише у 22% студентів.

Зменшилася кількість студентів експериментальної вибірки із репродуктивним рівнем сформованості готовності за інформаційно-знанням критерієм: їх було 54% до проведення експерименту, стало 10% – після його завершення. В контрольній групі ця кількість значно не змінилася: був 51%, став – 46% респондентів (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Результати діагностики рівнів сформованості готовності майбутніх учителів початкових класів за інформаційно-знанням критерієм (після проведення експерименту)

Рівні	Кількість студентів (%)					
	1-2 курси бакалаврський рівень		3-4 курси бакалаврський рівень		1-2 курси магістерський рівень	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Самостійно-креативний	43%	17%	42%	16%	41%	15%
Продуктивний	48%	22%	47%	21%	49%	23%
Репродуктивний	9%	45%	11%	47%	10%	45%
Початково-формульальний	-	16%	-	16%	-	17%

Якщо до початку експерименту в експериментальній групі було 28% студентів з початково-формульальним рівнем сформованості готовності за цим критерієм, то після його проведення таких студентів вже не було виявлено. А в контрольній групі таких було 29% студентів, стало – 16%.

Початково-формульальний рівень у контрольній групі було виявлено у 17% студентів 1-2 курсів бакалаврського рівня, по 16% – у здобувачів вищої освіти 3-4 курсів бакалаврського та 1-2 курсів магістерського рівнів.

Репродуктивний рівень сформованості готовності виявлено у 45% респондентів контрольної групи 1-2 курсів бакалаврського рівня та 9% –

експериментальної, 3-4 курсів бакалаврського рівня – відповідно у 47% й 11%, 1-2 курсів магістерського рівнів – у 45% і 10%.

Продуктивний рівень продемонструвало 49% студентів експериментальної групи та 23% – 1-2 курсів бакалаврського рівня, 48% та 22% – 3-4 курсів бакалаврського рівня, 47% і 21% – 1-2 курсів магістерського рівнів.

Таким чином, результати контрольного етапу педагогічного експерименту підтвердили оптимальність розробленої експериментальної структурно-функціональної моделі формування готовності майбутніх учителів початкових класів до організації здоров'язберігаючого дозвілля молодших школярів.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі подано нове вирішення проблеми підготовки майбутніх учителів початкових класів до організації здоров'язберігаючого дозвілля молодших школярів; розроблено структурно-функціональну модель і педагогічні умови формування готовності суб'єктів професійної підготовки до цієї діяльності.

Дозвілля – це є такий вид діяльності, який надає можливість людині цілеспрямовано формувати й виявляти власну сутність, унікальність на благо особистісного й суспільного благополуччя; це є та грань життя, в якій людина сама собі приписує систему завдань для досягнення власного внутрішнього розквіту – духовно-морального, інтелектуального, емоційного, фізичного – та втілення своєї індивідуальності у продуктах діяльності.

Під здоров'язбереженням розуміємо таку організацію життя людини, яка передбачає гармонізоване використання й розвиток її духовно-моральних та фізичних сил, виховання прагнень до збереження індивідуального й соціального здоров'я, формування уявлень про шкідливість алкоголю, паління та наркотиків. Основи здоров'язбереження прищеплюються школярам як у навчально-виховній, так й у дозвіллевій діяльності.

Здоров'язберігаюче дозвілля – це такий вид позанавчальної діяльності школярів, котра спрямована на розвиток їхніх духовно-моральних якостей, формування системи знань про фактори активізації здоров'язбереження, безпеку життєдіяльності, анатомію та фізіологію людини, правила гігієни, засоби укріплення здоров'я, усвідомлення дітьми важливості занять фізичною культурою та спортом. Компонентами здоров'язберігаючого дозвілля школярів є духовно-ціннісний, когнітивний, фізичний.

Підготовка майбутніх учителів початкових класів до організації здоров'язберігаючого дозвілля школярів є таким видом навчальної діяльності студентів, який має на меті формування готовності до цієї роботи. Готовність

майбутніх учителів початкових класів до організації здоров'язберігаючого дозвілля школярів доцільно розглядати як сукупність інтересів до проблем здоров'язбереження дитини в дозвіллевий час, системи теоретично орієнтованих і прикладних знань щодо сутності й структури цього феномена, вмінь проектування та впровадження навчально-виховних заходів з метою оптимального розвитку духовно-ціннісного, когнітивного та фізичного компонентів здоров'язберігаючого дозвілля.

Критеріями оцінки сформованості готовності майбутніх учителів початкових класів до організації здоров'язберігаючого дозвілля школярів є: мотиваційний (з показниками: задоволення участю в організації здоров'язберігаючого дозвілля учнів, домінування внутрішніх або зовнішніх індивідуальних і соціальних мотивів, виявлення прагнення до саморозвитку в цій діяльності), інформаційно-знаннєвий (з показниками: володіння методологічними, професійно-теоретичними й професійно-прикладними знаннями), процесуально-операційний (з показниками: сформованість діагностувальних, конструктивних, рефлексивних умінь).

Було визначено рівні сформованості компонентів готовності студентів до організації здоров'язберігаючого дозвілля: самостійно-креативний (високий), продуктивний (вищий за середній), репродуктивний (середній), початково-формувальний (низький).

Педагогічними умовами формування готовності студентів до організації здоров'язберігаючого дозвілля школярів виступили: активізація пізнавальної діяльності майбутніх учителів початкових класів у процесі вивчення дисциплін педагогічного циклу як засобу формування індивідуального наукового фонду щодо сутності, структури та характеристик здоров'язберігаючого дозвілля школярів; оптимізація тренінгової діяльності зі студентами у ході роботи проблемних груп, котра передбачає поетапне оволодіння технологіями організації здоров'язберігаючого дозвілля; використання потенціалу педагогічної практики з метою забезпечення

самостійності продуктивної діяльності майбутніх учителів початкових класів з удосконалення дозвілльового здоров'язбереження учнів.

У дослідженні було розроблено структурно-функціональну модель формування готовності майбутніх учителів початкових класів до організації здоров'язберігаючого дозвілля школярів, яка складалася з таких етапів: інформаційно-збагачувальний, адаптивно-конструктивний, продуктивний. На інформаційно-збагачувальному етапі студенти оволодівали системою теоретичних знань із здоров'язбереження дітей, на адаптивно-конструктивному – формувалися вміння планувати здоров'язберігаюче дозвілля школярів, розробляти й організовувати відповідні виховні заходи, на продуктивному (який має місце у процесі підготовки магістрів) – студенти були орієнтовані на створення систем педагогічних заходів із здоров'язбереження дітей. Було використано потенціал лекційних, семінарських, практичних занять, самостійної діяльності, роботи проблемної групи, індивідуальні та колективні консультації, підготовки курсових і кваліфікаційних робіт.

Діагностичне дослідження рівнів сформованості готовності за мотиваційним, інформаційно-знанням, технологічного компонентів засвідчило, що в експериментальній групі збільшилася кількість студентів із самостійно-креативним рівнем сформованості цих компонентів: 43% (було – 3%); у контрольній групі виявилось 14% студентів (було – 3%). Продуктивний рівень на початку експерименту виявило в експериментальній групі 14% респондентів, у контрольній – 15%; після його проведення кількість студентів становила відповідно 47% та 21% респондентів. Із репродуктивним рівнем сформованості окреслених компонентів до початку експерименту було 55% студентів експериментальної та 53% – контрольної груп, після завершення експериментальної роботи їх стало відповідно 10% і 45%. Якщо показник студентів з характерним початково-формульним рівнем в обох групах становив до початку формульного етапу експерименту відповідно 28% (експериментальна група) та 29% (контрольна

група), то після упровадження експериментальної роботи таких студентів в експериментальній виборці вже не було, а в контрольній їх кількість становила 20%.

Таким чином, є всі підстави вважати, що поставлені завдання виконано, а мету – досягнуто.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. Вчитель XXI століття: нова стратегія національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. *Вища освіта України*. 2016. № 4. С. 5–14.
2. Андрущенко В., Сергієнко В., Войнович І. Освітні вимірювання: наука і практична діяльність. *Вища освіта України*. 2017. № 1. С. 17–24.
3. Андрущенко О. О. Науково-методичні аспекти розвитку рефлексивних умінь майбутніх учителів початкової школи. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. Т. 1. № 79. С. 32–38.
4. Бараболя В. І. Школа сприяння здоров'ю – школа майбутнього. *Основи здоров'я*. 2013. № 3. С. 39–42.
5. Бех І. Д. Вибрані наукові праці. Виховання особистості. Чернівці : Букрек, 2015. Т. 2. 640 с.
6. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія. Київ – Чернівці : «Букрек», 2018. 320 с.
7. Богатирьова Т. В. Проблема збереження здоров'я учнівської молоді в сучасному українському суспільстві. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки*. 2012. № 7. С. 127–129.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь : Перун, 2009. 1736 с.
9. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. 2-ге вид., доп. і випр. Рівне : Волинські обереги, 2011. 552 с.
10. Гончарук О. В. Діагностика готовності майбутніх учителів до організації дозвілля дітей : навчально-методичний посібник. Луцьк : Вежа-Друк, 2019. 164 с.
11. Гончарук О. В. Організація дозвілєвої діяльності молодших школярів : навчальний посібник. Луцьк : Вежа-Друк, 2018. 128 с.

12. Гончарук О. В. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів : теорія та практика: монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2020. 399 с.

13. Грицай Ю. О. Використання здоров'язберігаючих технологій в навчальній діяльності школярів : навчальний посібник. Миколаїв : МДУ ім. В. О. Сухомлинського, 2012. 181 с.

14. Гудзь В. В. Історія України : підручник для студ. неісторичних спеціальностей вищ. навч. закл. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2003. 616 с.

15. Джуринський П. Б. Реалізація експериментальної моделі з підготовки майбутніх учителів фізичної культури до здоров'язбережувальної професійної діяльності. *Наука і освіта*. 2013. № 1/2. С. 147–151.

16. Дороніна Т. О. Теорія і практика вищої професійної освіти в Україні : навч. посіб. для магістрантів зі спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки» / авт.-уклад. : Т. О. Дороніна. Кривий Ріг : КДПУ, 2018. 250 с.

17. Духовно-моральне виховання особистості: теорія та практика : науково-методичний посібник / за заг. ред. канд. пед. наук, доцента Л. М. Михайлової. Харків : «Друкарня Мадрид», 2019. 250 с.

18. Енциклопедичний словник «Освіта дорослих» / за ред. В. Г. Кременя, Ю. В. Ковбасюка ; упор.: Н. Г. Протасова, Ю. О. Молчанова, Т. В. Куренна ; ред. рада : В. Г. Кремень, Ю. В. Ковбасюк, Н. Г. Протасова та ін. ; Нац. акад. пед. наук України, Нац. акад. держ. упр. при Президентові України [та ін.]. Київ : Основа, 2014. 496 с.

19. Енциклопедія освіти / АПН України ; голов. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

20. Звекова В. К. Підготовка майбутніх вчителів до організації здоров'язберігаючого дозвілля школярів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Ізмаїл, 2009. 213 с.

21. Зубцова Ю. Є., Сущенко Л. О. Методика викладання соціальної та здоров'язбережувальної галузі : навчальний посібник для здобувачів

ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Початкова освіта» освітньо-професійної програми «Початкова освіта». Запоріжжя : ЗНУ, 2020. 97 с.

22. Зязюн І. А. Система освіти у вимірі компетентнісної діяльності й дії вчителя та майстерного управління учінням. *Вища освіта України*. Київ ; Кіровоград, 2014. Т. 1. № 3: Тем. вип. : Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології. С. 29–36.

23. Казачінер О. С. Здоров'язберігаючі технології на уроках у початковій школі. Харків : Видавнича група «Основа», 2011. 112 с.

24. Капінус Н. Впровадження здоров'язбережувальних технологій у початковій школі. *Початкова школа*. 2012. № 8. С. 19–20.

25. Ковальчук Т. Дозвіллева діяльність: сутність, структура і підходи до досліджень. *Психолого-педагогічні науки*. 2014. № 4. С. 7–11.

26. Колісник С. П. Здоров'я той має, хто про нього дбає : виховний захід. *Початкове навчання та виховання*. 2016. № 7-8. С. 27–29.

27. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі. Київ : ТОВ «Знання» України, 2010. 520 с.

28. Крижко В. В. Генеза провідництва в освіті : колективна монографія / І. Богданов, С. Лисаков, С. Клепко, В. Крижко / за заг. ред. проф. І. Богданова. Київ : Освіта України, 2020. 478 с.

29. Крошка С. А. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до впровадження здоров'язбережувальних технологій на уроках. *Гуманізація навчально-виховного процесу : збірник наукових праць*. Слов'янськ : ДДПУ, 2014. С. 205–212.

30. Леусенко Н. І. Формування здоров'язбережувальних компетентностей молодших школярів. *Початкове навчання та виховання*. 2016. № 7–8. С. 18–22.

31. Методика навчання соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі : методичні рекомендації до вивчення дисципліни (Частина 2) для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти денної форми

навчання, спеціальності 013 «Початкова освіта» / укладач Л. М. Фенчак. Мукачево : МДУ, 2023. 24 с.

32. Національна доктрина розвитку освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text> (дата звернення: 03.05.2023).

33. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Президента України від 25.06.2013 р. № 344/2013. URL: <http://www.president.gov.ua/ru/documents/15828.html>. (дата звернення: 27.08.2023).

34. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звертання 29.06.2023).

35. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / під заг. ред. Бібик Н. М. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.

36. Основи педагогічної майстерності. Опорні конспекти лекцій для студентів денної та заочної форм навчання спеціальності 014 «Середня освіта (фізична культура)», освітній ступінь «бакалавр» : навчальний посібник / укладач Хома Т. В. Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2021. 112 с.

37. Основи педагогічної майстерності: модульно-рейтинговий підхід / автор-упорядник О. І. Кіліченко. Івано-Франківськ, 2012. 206 с.

38. Особистість як суб'єкт подолання кризових ситуацій: психологічна теорія і практика : монографія / за ред. С. Д. Максименка, С. Б. Кузікової, В. Л. Зливкова. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2017. 540 с.

39. Отич О. М. Основи педагогічної майстерності викладача професійної школи : підручник. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 208 с.

40. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва: домінантні аспекти розвитку. *Наукові записки*. Серія : Педагогічні науки. Кропивницький : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2017. С. 31–37.

41. Пометун О. І. Підготовка вчителів початкових класів: інтерактивні технології у ВНЗ. Умань : РВЦ «Софія», 2007. 65 с.
42. Потапчук Т. Самоосвіта як складова професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів. *Інноватика у вихованні*. 2021. Том 2. № 13. С. 63–72.
43. Про вищу освіту : Закон України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 28.05.2023).
44. Про загальну середню освіту : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 29.06.2023).
45. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 р. № 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019> (дата звернення: 27.05.2023).
46. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III (Редакція станом на 31.03.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 05.06.2023).
47. Професійний стандарт «Вчитель початкової школи закладу загальної середньої освіти». Наказ від 23.12.2020. № 2726. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/zatverdzheno-profstandart-vchitelya-pochatkovihklasiv-vchitelya-zakladu-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i-vchitelya-z-pochatkovoyiosviti> (дата звернення: 15.06.2023).
48. Психологія життєтворення особистості в сучасному світі : монографія. Ю. Д. Гундертайло, В. О. Климчук, О. Я. Кляпець та ін. ; за ред. Т. М. Титаренко ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Київ : Міленіум, 2016. 320 с.
49. Рибалка В. В. Психологія розвитку творчо обдарованої особистості : наук.-метод. посіб. НАПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих ; Інститут обдарованої дитини. Київ : НАПН України: Ін-т обдарованої дитини, 2010. 442 с.
50. Русинка І. Психологія : навч. посіб. 2–ге вид., переробл. і доповн. Київ : Знання, 2011. 407 с.

51. Савченко О. Цінності, що об'єднують шкільну і педагогічну освіту. *Післядипломна освіта в Україні*. 2012. № 2. С. 9–11.
52. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : підручник для студентів пед. ф-тів. Київ : Грамота, 2012. 504 с.
53. Сисоєва С. О. Творчий розвиток фахівців в умовах магістратури : монографія. Київ : Едельвейс, 2014. 404 с.
54. Сікорський П. І. Нова педагогіка. Львів : Львівська політехніка. 2021. 539 с.
55. Січкара А., Дем'яненко В. Педагогічна практика як мотиватор професійного самовдосконалення студентів. *Освітологічний дискурс*. 2020. Том 31. № 4. С. 214–230.
56. Скорик Т. В. Освітньо-виховний потенціал дозвілля: від народних традицій до сучасності. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2014_115_57 (дата звернення: 23.05.2023).
57. Сливка Л. Деякі аспекти теорії та методики підготовки майбутніх учителів початкових класів до здоров'язберігаючої діяльності. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. № 10. 2014. Ч. 2. С. 80 – 86.
58. Сливка Л. Здоров'язбережувальна педагогіка : навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ : видавець Кушнір Г. М., 2016. 200 с.
59. Сливка Л. Оздоровчі технології і техніки терапевтичного спрямування. Івано-Франківськ, 2013. 94 с.
60. Сливка Л. В. Виховання здорового способу життя молодших школярів (історичний та етнопедагогічний виміри) : монографія. ІваноФранківськ : НАІР, 2013. 320 с.
61. Сливка Л. В. Екологія дитинства : [навч.-метод. посіб.]. Івано-Франківськ : НАІР, 2014. 164 с.
62. Стасенко В. Г., Волканова В. В. Здоров'язбережувальні технології. Київ : Шкільний світ, 2013. 120 с.
63. Сухомлинський В. О. Народний учитель. Вибрані твори в п'яти томах. Київ Радянська школа, 1977. Т. 5. С. 239–255.

64. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві. Вибрані твори. у 5-ти т. Київ : «Рад. Школа», 1976. Т. 2. С. 417–654.

65. Сучасні форми організації дозвілля в позаурочний час : інформаційні матеріали / упорядник Т. Головешкіна. Київ : Прагнум. 2014. 14 с.

66. Сущенко Л. О. Ціннісні орієнтири педагогіки Олександри Яківни Савченко. *Контексти творчості Олександри Яківни Савченко. Уміння вчитися як ключова здатність здобувачів початкової освіти в реаліях воєнного стану*: збірник матеріалів II Міжнародних педагогічних читань пам'яті О. Я. Савченко «Контексти творчості Олександри Яківни Савченко. Уміння вчитися як ключова здатність здобувачів початкової освіти в реаліях воєнного стану», Київ, 3 листопада 2022 р. (наукове електронне видання) / за заг. ред. Олега Топузова, Оксани Онопрієнко : Ін-т педагогіки НАПН України. Київ : Педагогічна думка, 2022. С. 132–136.

67. Трипольська Н., Сущенко Л. Проектування компетентнісно орієнтованого освітнього процесу майбутніх педагогів у контексті ціннісної парадигми. *Актуальні проблеми педагогічної освіти: новації, досвід та перспективи* : збірник тез доповідей III Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (20 квітня 2023 року, м. Запоріжжя) / за заг. ред. Л. О. Сущенко. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2023. С. 183–186.

68. Фенчак Л. Формування здоров'язбережувальної компетентності молодших школярів в умовах реформування системи початкової освіти. *Компетентнісні індикатори стратегії «Європа 2020»: здобутки і перспективи педагогічної освіти* : колективна монографія. Мукачево : РВЦ МДУ, 2020. С. 280–298.

69. Флегонтова Н. М. Педагогічна організація культурного дозвілля школярів : навчально-методичний посібник. Київ : Освіта України, 2007. 144 с.

70. Фурман О. Успішність, успіх і Я–концепція особистості. *Психологія і суспільство*. 2023. № 1. С. 191–204.
71. Яременко Н. В. Дозвіллезнавство : навчальний посібник. Фастів : Поліфаст, 2007. 460 с.